

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΔΥΤΙΚΗΣ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑΣ

**Μεταπτυχιακό πρόγραμμα Διοίκηση Ανθρώπινου Δυναμικού,
Επικοινωνία και Ηγεσία**

Σχολή Οικονομικών Επιστημών

Τμήμα Διοικητικής Επιστήμης και Τεχνολογίας

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ:

**«Στάσεις και Αντιλήψεις εκπαιδευτικών δευτεροβάθμιας
εκπαίδευσης για την εργασιακή ετοιμότητα ενηλίκων
στο φάσμα του αυτισμού»**

Γρηγοριάδου Σοφία Α.Μ.: 7

KOZANH 2022

ΠΝΕΥΜΑΤΙΚΑ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΑ

Γρηγοριάδου Σοφία, 2022

Με επιφύλαξη παντός, δικαιώματος.

Απαγορεύεται η αντιγραφή, αποθήκευση και διανομή της παρούσας εργασίας, εξ ολοκλήρου ή τμήματος αυτής, για εμπορικό σκοπό. Επιτρέπεται η ανατύπωση, αποθήκευση και διανομή για σκοπό μη κερδοσκοπικό, εκπαιδευτικής ή ερευνητικής φύσης, υπό την προϋπόθεση να αναφέρεται η πηγή προέλευσης και να διατηρείται το παρόν μήνυμα. Ερωτήματα που αφορούν τη χρήση της εργασίας για κερδοσκοπικό σκοπό πρέπει να απευθύνεται προς τον συγγραφέα. Οι απόψεις και τα συμπεράσματα του περιέχονται σε αυτό το έγγραφο εκφράζουν τον συγγραφέα και μόνο

ΥΠΕΥΘΥΝΗ ΔΗΛΩΣΗ

Όνοματεπώνυμο: Γρηγοριάδου Σοφία

A.E.M: 7

Ηλεκτρονική διεύθυνση: sofiagrigoriadou93@gmail.com

Έτος εισαγωγής: 2020

Τίτλος Διπλωματικής: «Στάσεις και Αντιλήψεις εκπαιδευτικών δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης για την εργασιακή ετοιμότητα ενηλίκων στο φάσμα του αυτισμού»

Δηλώνω υπεύθυνα ότι η παρούσα εργασία δεν αποτελεί προϊόν λογοκλοπής, είναι προϊόν αυστηρά προσωπικής εργασίας, η βιβλιογραφία και οι πηγές που έχω χρησιμοποιήσει, έχουν δηλωθεί κατάλληλα με παραπομπές και αναφορές. Τα σημεία όπου έχω χρησιμοποιήσει ιδέες, κείμενο ή/και πηγές άλλων συγγραφέων, αναφέρονται ευδιάκριτα στο κείμενο με την κατάλληλη παραπομπή και η σχετική αναφορά περιλαμβάνεται στο τμήμα των βιβλιογραφικών αναφορών με πλήρη περιγραφή. Επισημαίνεται πως η συγκεκριμένη επιλογή βοηθά στον περιορισμό της λογοκλοπής διασφαλίζοντας έτσι το/τη συγγραφέα.

Ημερομηνία

08/09/2022

Η δηλούσα

Γρηγοριάδου Σοφία

Ευχαριστίες

Αρχικά, θα ήθελα να ευχαριστήσω την επιβλέπουσα καθηγήτρια κα. Αλευριάδου Αναστασία για την εμπιστοσύνη της και την συνεχή καθοδήγηση που μου παρείχε. Θα ήθελα επίσης, να ευχαριστήσω την κα. Τριαντάρη Σωτηρία, πρόεδρος του τμήματος Διοικητικής Επιστήμης και Τεχνολογίας του Πανεπιστημίου Δυτικής Μακεδονίας και όλους τους εκπαιδευτικούς Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης που συμμετείχαν στην έρευνα και βοήθησαν στην ολοκλήρωσή της.

Τέλος θα ήθελα να ευχαριστήσω τον άνδρα μου και την οικογένειά μου, οι οποίοι ήταν κοντά μου όλο το διάστημα της συγγραφής της εργασίας.

Περιεχόμενα

Ευχαριστίες.....	3
Πρόλογος.....	5
Περίληψη.....	6
Κεφάλαιο 1° Διαταραχή Αυτιστικού Φάσματος (ΔΑΦ)	7
1.1 Σύντομη Ιστορική ανασκόπηση	7
1.2 Χαρακτηριστικά της ΔΑΦ.....	10
1.3 Μετάβαση στην ενήλικη ζωή.....	13
Κεφάλαιο 2° Προεπαγγελματική Εκπαίδευση.....	15
2.1 Εννοιολογικός Προσδιορισμός προεπαγγελματικής εκπαίδευσης	15
2.2 Στόχοι προεπαγγελματικής εκπαίδευσης.....	16
2.3 Δομές προεπαγγελματικής εκπαίδευσης ατόμων με ΔΑΦ-ΕΝΕΠΓΥΛ.....	17
Κεφάλαιο 3° ΔΑΦ και Εργασία.....	21
3.1 Νομοθετικό πλαίσιο	21
3.2 Έρευνες για την επαγγελματική ένταξη ατόμων με ΔΑΦ σε Ελλάδα και Εξωτερικό	23
3.3 Εμπόδια στην επαγγελματική ένταξη των ατόμων με ΔΑΦ	25
Κεφάλαιο 4° Μεθοδολογία Έρευνας.....	27
4.1 Σκοπός της έρευνας και ερευνητικά ερωτήματα.....	27
4.2 Συμμετέχοντες.....	28
4.3 Ερευνητικά εργαλεία	29
4.4 Συλλογή δεδομένων.....	30
4.5 Ανάλυση δεδομένων	31
Κεφάλαιο 5° Αποτελέσματα.....	32
5.1 Αποτελέσματα	32
5.1.1 Θεματικός Άξονας: Δεξιότητες ατόμων με ΔΑΦ.....	33
5.1.2 Θεματικός Άξονας: Εκπαιδευτικό πρόγραμμα.....	36
5.1.3 Θεματικός Άξονας: Εργασία και άτομα με ΔΑΦ.....	39
5.2 Συζήτηση.....	42
5.3 Περιορισμοί της έρευνας και μελλοντικές προτάσεις.....	44
Αναφορές.....	46
Παράρτημα Ι.....	51
Παράρτημα ΙΙ	52

Πρόλογος

Στην παρούσα εργασία με τίτλο «Στάσεις και Αντιλήψεις εκπαιδευτικών δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης για την εργασιακή ετοιμότητα ενηλίκων στο φάσμα του αυτισμού», αποτελεί την διπλωματική διατριβή, η οποία εκπονήθηκε στα πλαίσια του μεταπτυχιακού προγράμματος «Διοίκηση Ανθρώπινου Δυναμικού, Επικοινωνία και Ηγεσία» του Πανεπιστημίου Δυτικής Μακεδονίας.

Η επιλογή του θέματος οφείλεται στην πολυετή ενασχόληση με ενήλικες στο φάσμα του αυτισμού, λόγω της ειδικότητας ως Κοινωνική λειτουργός σε δομή παιδιών και ενηλίκων στο φάσμα του αυτισμού.

Η καθημερινή επαφή με τους ενήλικες στο φάσμα του αυτισμού και τις οικογένειές τους δημιούργησαν την ανάγκη για περαιτέρω διερεύνηση θεμάτων που αφορούν την εργασιακή ετοιμότητα των ενηλίκων με αυτισμό. Ο λόγος ήταν οι δυσκολίες που αντιμετώπιζαν από την μια οι ενήλικες τελειώνοντας την υποχρεωτική τους εκπαίδευση, καθώς δεν είχαν κάποια ενασχόληση, όπως αλλά άτομα της ηλικίας τους, με αποτέλεσμα να απομονώνονται και να μένουν στο σπίτι. Από την άλλη οι γονείς είχαν τις δικές τους ανησυχίες όσον αφορά την εργασιακή αποκατάσταση των παιδιών τους.

Περίληψη

Στην παρούσα εργασία γίνεται αναφορά στην εργασιακή ετοιμότητα των ατόμων με ΔΑΦ. Σκοπός της έρευνας είναι να διερευνήσει τις απόψεις των εκπαιδευτών δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης ειδικής αγωγής για την εκπαίδευση που λαμβάνουν τα άτομα με ΔΑΦ στο σχολείο και τις δεξιότητες που αποκτούν, αλλά και το πόσο συμβάλουν στην εργασιακή ετοιμότητα τους. Το ερευνητικό εργαλείο που χρησιμοποιήθηκε για τον σκοπό αυτό ήταν η συνέντευξη.

Τα αποτελέσματα έδειξαν πως στα σχολεία ΕΝΕΕΓΥΛ, γίνεται σημαντική προσπάθεια από το προσωπικό του σχολείου και τα άτομα με ΔΑΦ, λαμβάνουν όλες τις απαραίτητες γνώσεις που χρειάζονται, ωστόσο τονίστηκε η έλλειψη σε τεχνολογικό εξοπλισμό και σε εργαστήρια. Οι δεξιότητες που αποκτούν είναι σημαντικές για την εργασιακή τους αποκατάσταση αργότερα, αλλά σε κάποια θέματα είναι σημαντική η παρέμβαση και μετά την αποφοίτησή τους, χρειάζονται στήριξη και από το οικογενειακό περιβάλλον αλλά και από ειδικούς επαγγελματίες. Σημαντική είναι όμως η αντιμετώπιση της πολιτείας απέναντι στα άτομα με ΔΑΦ, όσον αφορά την εργασιακή αποκατάστασή τους καθώς δεν υπάρχουν θέσεις εργασίας και οι πολίτες δεν είναι κατάλληλα ενημερωμένοι για να δεχτούν στην επιχείρησή τους άτομα με ΔΑΦ και αυτό καθιστά δύσκολή την εύρεση εργασίας.

Κεφάλαιο 1^ο Διαταραχή Αυτιστικού Φάσματος (ΔΑΦ)

1.1 Σύντομη Ιστορική ανασκόπηση

Ο όρος αυτισμός επινοήθηκε από τον Γερμανό Ψυχίατρο Eugen Bleuler το 1911, με σκοπό να περιγράψει σοβαρά συμπτώματα των σχιζοφρενών ασθενών (Bonnie , 2013). Η απομόνωση από τον έξω κόσμο, ο εγκλωβισμός στις επιθυμίες των ασθενών οδήγησε στην απόσταση από την πραγματικότητα, η οποία χαρακτηρίστηκε με τον όρο «αυτισμός» (McGlashan, 2011). Η «αυτιστική σκέψη» όπως αναφέρθηκε, χαρακτηρίστηκε για να περιγράψει τις φαντασιώσεις και τις παραισθήσεις των βρεφών (Bonnie , 2013).

Ψυχολόγοι, ψυχίατροι και ψυχαναλυτές χρησιμοποίησαν τον όρο «αυτισμό», με το νόημα που έδωσε ο Eugen Bleuler, όπως αναφέρθηκε παραπάνω, μέχρι και την δεκαετία του 1950 (Bonnie , 2013). Την δεκαετία του 1940, ωστόσο ο Kanner, χαρακτήρισε τον αυτισμό ως την αδυναμία των παιδιών να συνδεθούν έχοντας τον συνηθισμένο τρόπο με τους ανθρώπους και τις καταστάσεις. Σύμφωνα με τον Kanner, ο αυτισμός διαχωρίστηκε από την σχιζοφρένεια και πλέον είχε την δική του διάγνωση με τον όρο «παιδικός αυτισμός» (Cook & Willmerdinger, 2015).

Ο Kanner αφού, διαχώρισε τον παιδικό αυτισμό από την σχιζοφρένεια, αργότερα το 1944, ο Hans Asperger περιέγραψε το σύνδρομο, ως αυτιστική διαταραχή, η οποία προήλθε αφού παρατήρησε μια ομάδα αγοριών για το έργο του, που αφορούσε την «αυτιστική ψυχοπάθεια» (Ylisaukko-oja, et al., 2004). Την δεκαετία του 1950, για τους Αμερικανούς ήταν ακόμα νέος ο όρος «αυτισμός». Οι ψυχαναλυτές υποστήριξαν πως ο αυτισμός στα βρέφη προέρχονταν από γονείς συναισθηματικά αποκομμένους από το παιδί και αναφέρονταν με τον όρο «μητέρες ψυγείου» (Baker, 2010).

Την δεκαετία του 1960, η αύξηση των διαγνώσεων αυτισμού αυξήθηκαν, για τον λόγο αυτό και προσέελκυσε την προσοχή πολλών ερευνητών, ψυχολόγων και ψυχιάτρων. Από το 1960 έως και το 1980, αυξήθηκε ο αριθμός των παιδιών που παρουσίαζαν «αυτιστικά χαρακτηριστικά», καθώς ο αυτισμός συνδέθηκε με την βαριά νοητική αναπηρία και άλλες αναπτυξιακές και σωματικές διαταραχές αλλά και λόγω της κινητοποίησης των γονέων, με σκοπό την καλύτερη διάγνωση και αναγνώριση των προβλημάτων των παιδιών τους (Bonnie , 2013).

Η Lorna Wing το 1980, μαζί με τον σύζυγό της Jonh και τον Victor Lotter και αργότερα με την Judith Could αναφέρθηκαν σε τρεις προβληματικούς τομείς του αυτισμού, την κοινωνική αλληλεπίδραση, την κοινωνική επικοινωνία και την κοινωνική φαντασία, όπου αργότερα με μια μικρή τροποποίηση έγινε ο ορισμός του αυτισμού (Gillberg, 2015).

Ο όρος Asperger προστίθεται το 1994 στο DSM-5 (Διαγνωστικό και Στατιστικό Εγχειρίδιο Ψυχικών Διαταραχών), διευρύνοντας το φάσμα του αυτισμού, συμπεριλαμβάνοντας ηπιότερες περιπτώσεις όπου τα άτομα είναι πιο λειτουργικά. Στο DSM-5, ο όρος Asperger, δεν αναφέρεται ως ξεχωριστή διαταραχή, αλλά

συγκαταλέγεται στην διαταραχή του φάσματος του αυτισμού και ορίζεται σε δυο πλέον κατηγορίες, στην διαταραγμένη κοινωνική επικοινωνία και αλληλεπίδραση και στις περιορισμένες και επαναλαμβανόμενες συμπεριφορές (Crayola Beauty Lips, 2014).

Ο όρος « Διάχυτες Αναπτυξιακές Διαταραχές» (Δ.Α.Δ), αντικαταστάθηκε τον Μάιο του 2013 από τον όρο «Διαταραχές Αυτιστικού Φάσματος» (Δ.Α.Φ). Η Δ.Α.Φ συγκαταλέγεται στις νευρο-αναπτυξιακές διαταραχές και περιλαμβάνει και τις υπόλοιπες διαταραχές, όπως είναι η αυτιστική διαταραχή DSM-5 (αυτισμός), το Σύνδρομο Asperger, το Σύνδρομο Rett, τον παιδικό αυτισμό και Δ.Α.Δ- μη προσδιοριζόμενη αλλιώς (Καραβασιλειάδου & Τόπη, 2018).

Στο DSM-5, γίνεται η σύμπτυξη των τριών συμπτωμάτων της διαταραχής σε δυο ομάδες συμπτωμάτων, οι οποίες είναι η κοινωνική επικοινωνία και οι στερεοτυπικές, επαναλαμβανόμενες συμπεριφορές, δραστηριότητες και ενδιαφέροντα. Επίσης, στην τρέχουσα έκδοση του DSM, η ΔΑΦ θεωρείται ως μια διαγνωστική κατηγορία, με μια ομάδα συμπτωμάτων. Η βαρύτητα εκδήλωσης των συμπτωμάτων χωρίζεται σε τρία επίπεδα. Στο πρώτο επίπεδο είναι η ανάγκη υποστήριξης που προκύπτει από δυσκολίες στην κοινωνικοποίηση και την ευελιξία-προσαρμογή. Στο δεύτερο επίπεδο είναι, η ανάγκη ενισχυμένης υποστήριξης που προκύπτει από αξιοσημείωτες δυσκολίες στην κοινωνικοποίηση και την ευελιξία-προσαρμογή. Τέλος στο τρίτο επίπεδο είναι, ανάγκη ιδιαίτερης ενισχυμένης υποστήριξης που προκύπτει από σοβαρές δυσκολίες στην κοινωνικοποίηση και την ευελιξία-προσαρμογή (Κουτουμάνος, 2019).

Οι παραπάνω αλλαγές έγιναν για να αντιμετωπιστούν τα προβλήματα του DSM-IV (έκδοση 4). Ωστόσο αρκετά χρόνια μετά την έλευση του DSM-5, υπάρχουν προβληματισμοί για τις αλλαγές που θα επιφέρει η εφαρμογή των αλλαγών στα άτομα που έχουν ήδη διαγνωστεί με διαταραχές στο φάσμα του αυτισμού (Βλ. Πίνακας 1).

Πίνακας 1 Απεικόνιση διαφορών ανάμεσα στα συστήματα διάγνωσης (Κουτουμάνος, 2019)

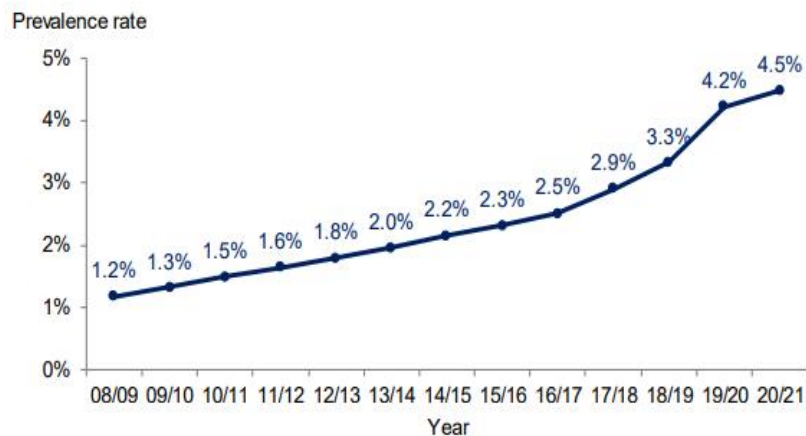
	ICD-10	DSM-IV	DSM-5
Γενικός όρος (ορολογία)	Διάχυτες Αναπτυξιακές Διαταραχές (ΔΑΔ)	Διάχυτες Αναπτυξιακές Διαταραχές (ΔΑΔ)	Διαταραχές Αυτιστικού Φάσματος (ΔΑΦ)
Διάγνωση	Παιδικός αυτισμός, Σύνδρομο Άσπεργκερ ΔΑΔ-μη άλλως προσδιοριζόμενη	Αυτισμός, Σύνδρομο Άσπεργκερ ΔΑΔ-μη άλλως προσδιοριζόμενη	Διαταραχή Αυτιστικού Φάσματος (ΔΑΦ)
Συμπτώματα	Δυσκολίες στην επικοινωνία, Δυσκολίες στην κοινωνική επαφή,	Δυσκολίες στην επικοινωνία, Δυσκολίες στην κοινωνική επαφή,	Δυσκολίες στην κοινωνική επικοινωνία, Επαναλαμβανόμενες

	Επαναλαμβανόμενες, στερεοτυπικές συμπεριφορές	Επαναλαμβανόμενες, στερεοτυπικές συμπεριφορές	στερεοτυπικές συμπεριφορές, δραστηριότητες και ενδιαφέροντα
Ηλικία εμφάνισης των συμπτωμάτων	Μέχρι 3 ετών (όχι για το σύνδρομο Άσπεργκερ	Μέχρι 3 ετών (όχι για το σύνδρομο Άσπεργκερ	Πρώιμη παιδική ηλικία, αν και τα λειτουργικά προβλήματα μπορούν να εμφανιστούν αργότερα
Αισθητηριακά προβλήματα	Δεν υπάρχουν στα διαγνωστικά κριτήρια	Δεν υπάρχουν στα διαγνωστικά κριτήρια	Περιλαμβάνονται στα διαγνωστικά κριτήρια (υπερευαισθησία/ υποευαισθησία στην ομάδα των επαναλαμβανόμενων στερεοτυπικών συμπεριφορών)
Τι συμβαίνει όταν ένα άτομο εμφανίζει κάποια αλλά όχι όλα τα συμπτώματα	Λαμβάνει διάγνωση ΔΑΔ- μη άλλως καθοριζόμενης	Λαμβάνει διάγνωση ΔΑΔ- μη άλλως καθοριζόμενης	Όσοι εμφανίζουν δυσκολίες στην κοινωνική επικοινωνία αλλά όχι στερεοτυπικές συμπεριφορές λαμβάνουν διάγνωση «Διαταραχή κοινωνικής επικοινωνίας»
Πως φαίνονται οι διαφορές στη σοβαρότητα των συμπτωμάτων	Μέσω διαγνωστικών υποκατηγοριών	Μέσω διαγνωστικών υποκατηγοριών	Μέσω εκτίμησης της βαρύτητας των συμπτωμάτων (Επίπεδα 1,2,3)

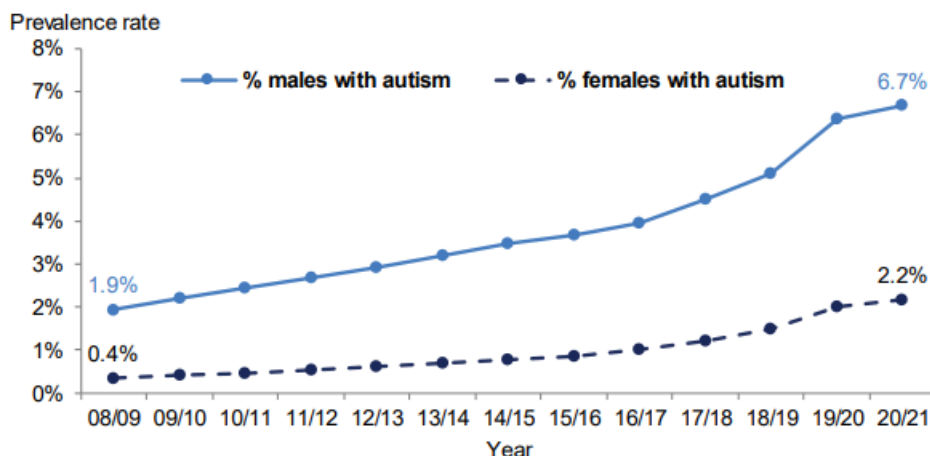
1.2 Χαρακτηριστικά της ΔΑΦ

Σύμφωνα με τον Διεθνή Οργανισμό Υγείας (National Health Organization), η Διαταραχή Αυτιστικού Φάσματος περιλαμβάνει διαφορετικές ομάδες καταστάσεων. Τα άτομα στο φάσμα του αυτισμού έχουν δυσκολία στην κοινωνική αλληλεπίδραση και στην επικοινωνία. Επίσης, άλλα χαρακτηριστικά που συγκαταλέγονται είναι η δυσκολία μετάβασης από την μια δραστηριότητα στην άλλη, η προσήλωση στις λεπτομέρειες και οι ασυνήθιστες αντιδράσεις (World Health Organization , 2021).

Έρευνα που πραγματοποίησε το Department of Health της Βόρειας Ιρλανδίας το 2021, σε παιδιά ηλικίας 4 έως 15 ετών σε σχολεία της Βόρειας Ιρλανδίας, έδειξαν πως ο επιπολασμός του αυτισμού ήταν 4,5 % το 2020-2021 (Βλ. **Σφάλμα! Το αρχείο προέλευσης της αναφοράς δεν βρέθηκε.**) . Το ποσοστό αυτό, σε σχέση με το έτος 2019-2020 αυξήθηκε 0,3 ποσοστιαίες μονάδες. Ενώ η διαφορά σε σχέση με τα δυο φύλα ήταν πως τα αγόρια είναι τρεις φορές πιο πιθανά να έχουν αυτισμό σε σχέση με τα κορίτσια (Βλ. Εικόνα 2) (Department of Health , 2021).

Εικόνα 1 Επιπολασμός Αυτισμού σε παιδιά σχολικής ηλικίας ανά έτος (Department of Health , 2021)

Εικόνα 2 Επιπολασμός Αυτισμού σε παιδιά σχολικής ηλικίας ανά φύλο (Department of Health , 2021)

Σε ηλικία 12 έως 14 μηνών, μπορεί να γίνει εμφανές κάποιο από τα χαρακτηριστικά της Διαταραχής Αυτιστικού Φάσματος (ΔΑΦ). Ωστόσο μπορεί να διαγνωστεί κάποιο άτομο με ΔΑΦ σε οποιαδήποτε ηλικία της ζωής του, παρ' όλο που είναι μια διαταραχή δια βίου. Τα χαρακτηριστικά της ΔΑΦ είναι πιθανόν να κάνουν της εμφάνισή τους κυρίως σε περιόδους άγχους και αλλαγών, όπως είναι μια απώλεια, οι εξετάσεις στο σχολείο, μια μετακόμιση (Colin T. , 2021).

Τα χαρακτηριστικά των ατόμων με ΔΑΦ, ποικίλουν και είναι διαφορετικά από άτομο σε άτομο με την πάροδο του χρόνου (Pratt, INDIANA UNIVERSITY BLOOMINGTON, 2017). Σε παιδιά προσχολικής ηλικίας, τα χαρακτηριστικά που μπορούν να προιδεάσουν πως ένα παιδί είναι στη ΔΑΦ, είναι η καθυστέρηση της ομιλίας ή και η απώλεια της χρήσης του λόγου. Επίσης, εάν υπάρχει ομιλία, εμφανίζουν ασυνήθιστο τόνο φωνής, εκφωνήσεις που δεν μοιάζουν με τον λόγο, έντονη ηχολαλία αλλά και όταν γίνεται αναφορά στον εαυτό τους μιλούν, σε τρίτο πρόσωπο όπως «αυτή», «αυτός» (Colin T. , 2021).

Στην προσχολική ηλικία στις συναναστροφές με τους ανθρώπους που περίγυρο τα παιδιά που είναι στη ΔΑΦ δυσκολεύονται να ανταποκριθούν στο άκουσμα του ονόματός τους, στο κοινωνικό χαμόγελο και γενικότερα στις εκφράσεις του προσώπου και στα συναισθήματα των ανθρώπων και αποφεύγουν τις αγκαλιές και δεν τις αποζητούν (Colin T. , 2021). Ακόμα όσον αφορά την κοινωνική ζωή του παιδιού, αδιαφορούν να παίζουν με συνομηλίκους, αγνοούν τις κοινωνικές προσεγγίσεις των άλλων. Ορισμένα άτομα μπορούν να μην ενδιαφέρονται για συνομιλίες που δεν περιλαμβάνουν θέματα του ενδιαφέροντος τους και αντιμετωπίζουν δυσκολίες στην κατανόηση του τόνου της φωνής ή στις εκφράσεις του προσώπου (Pratt, 2017).

Επίσης στην ηλικία αυτή, τα χαρακτηριστικά που συγκαταλέγονται και μπορούν να προϋδεάσουν, είναι η απουσία χρήσης χειρονομιών και η μειωμένη ή η απουσία της βλεμματικής επαφής. Τέλος ένα ακόμα χαρακτηριστικό είναι οι επαναλαμβανόμενες συμπεριφορές, κάνουν δηλαδή το ίδιο πράγμα ξανά και ξανά. Για παράδειγμα χτυπούν επανειλημμένα τα χέρια τους, πηδούν και περπατούν στις μύτες των ποδιών τους (Hospital for Sick Children, 2017). Ένα παιδί με ΔΑΦ, μπορεί να δώσει την εντύπωση ότι είναι κωφό, άλλες φορές μπορεί να αντιδράσει σε έναν καθημερινό θόρυβο, όπως είναι η ηλεκτρική σκούπα και αυτό γιατί παρουσιάζει ευαισθησία ή υποευαισθησία σε αισθητηριακά ερεθίσματα (Λασσιθιωτάκη, 2006).

Στην ηλικία των 5 έως 11 ετών συνεχίζεται η περιορισμένη χρήση της ομιλίας και ο μονότονος τόνος. Οι φράσεις που χρησιμοποιούν είναι στερεότυπες και δυσκολεύονται να ακολουθήσουν μια αμφίδρομη συνομιλία με άλλους. Στην ηλικία αυτή δυσκολεύονται να κατανοήσουν τις προθέσεις των άλλων, καθώς αντιλαμβάνονται όσα συμβαίνουν κυριολεκτικά, μη κατανοώντας την μεταφορά και τον σαρκασμό (Colin T., 2021). Όσον αφορά την κοινωνική αλληλεπίδραση, δεν αντιδρούν και δεν επιδιώκουν καμιά συναισθηματική επαφή, με το σώμα τους ή το βλέμμα τους (Λασσιθιωτάκη, 2006).

Στην περίοδο της εφηβείας, τα άτομα στο φάσμα του αυτισμού, δυσκολεύονται να επισυνάψουν φιλικές σχέσεις, με αποτέλεσμα να απομονώνονται, καθώς μπορεί να μην δείχνουν ενδιαφέρον για τις προτιμήσεις των νέων σε αυτή την ηλικία αλλά και να κατανοήσουν την συμπεριφορά τους. Επίσης, στην καθημερινότητά τους έχουν έντονο άγχος, λόγω των απρόσμενων κοινωνικών καταστάσεων που δεν μπορούν να ελέγξουν και η συναισθηματική και κοινωνική τους ανάπτυξη δεν ανταποκρίνεται στην πραγματική ηλικία τους. Αλλά και στην ενήλικη ζωή του ατόμου με ΔΑΦ, στα χαρακτηριστικά, συγκαταλέγονται η δυσκολία στις κοινωνικές σχέσεις και στην αλληλεπίδραση με άλλα άτομα (Colin T., 2021).

Ωστόσο η καθημερινότητά ενός ατόμου με ΔΑΦ επηρεάζεται και από άλλους παράγοντες για να μπορέσει να σταθεί στην κοινωνία. Τα άτομα με ΔΑΦ μπορεί να εμφανίζουν επιληπτικές κρίσεις και να έχουν διαταραχές ψυχικής υγείας. Δυσκολίες αντιμετωπίζουν στο φαγητό, καθώς μπορεί να καταναλώνουν μεγάλη ποσότητα φαγητού ή μπορεί να επιλέγουν συγκεκριμένες τροφές. Επίσης, έχουν δυσκολία στον ύπνο και συχνά τείνουν να αυτοτραυματίζονται, δαγκώνοντας τον εαυτό τους χτυπώντας το κεφάλι τους ή και ακόμα χαστουκίζοντας τον εαυτό τους (Pratt, INDIANA UNIVERSITY BLOOMINGTON, 2017).

1.3 Μετάβαση στην ενήλικη ζωή

Η μετάβαση στην ενήλικη ζωή ξεκινά τυπικά, από τα 18 χρόνια. Η ενηλικίωση είναι μια εξελισσόμενη διαδικασία, όπου απαιτείτε το άτομο να έχει τις απαραίτητες εμπειρίες για να αποκτήσει την ανεξαρτησία και την υπευθυνότητα για να πορευθεί στην μετέπειτα ζωή του (Γρανάζης, 2020). Η μετάβαση «transition», χρησιμοποιείται ταυτόσημα με την αλλαγή, καθώς είναι μια περίοδος όπου επηρεάζονται και τα εμπλεκόμενα μέλη, όπως είναι η οικογένεια. Είναι η αλλαγή σε μια κατάσταση, η μεταβολή στους ρόλους (Παππά, 2016).

Για έναν ενήλικα με διαταραχή στο φάσμα του αυτισμού, η μετάβαση στην ενήλικη ζωή, μπορεί να είναι αρκετά δύσκολη. Τα άτομα με ΔΑΦ, συναντούν αρκετά εμπόδια στην εργασία, στην κοινότητα και στην ανεξάρτητη διαβίωση (Wehman & Hendricks). Τα άτομα με ΔΑΦ που δεν έχουν κατακτήσει δεξιότητες που αφορούν την κατανόηση του προσωπικού χώρου, την αναγνώριση των εκφράσεων του προσώπου και την επικοινωνία με άλλα άτομα, μπορεί να αισθάνονται μοναχικά (Wehman, et al., 2014).

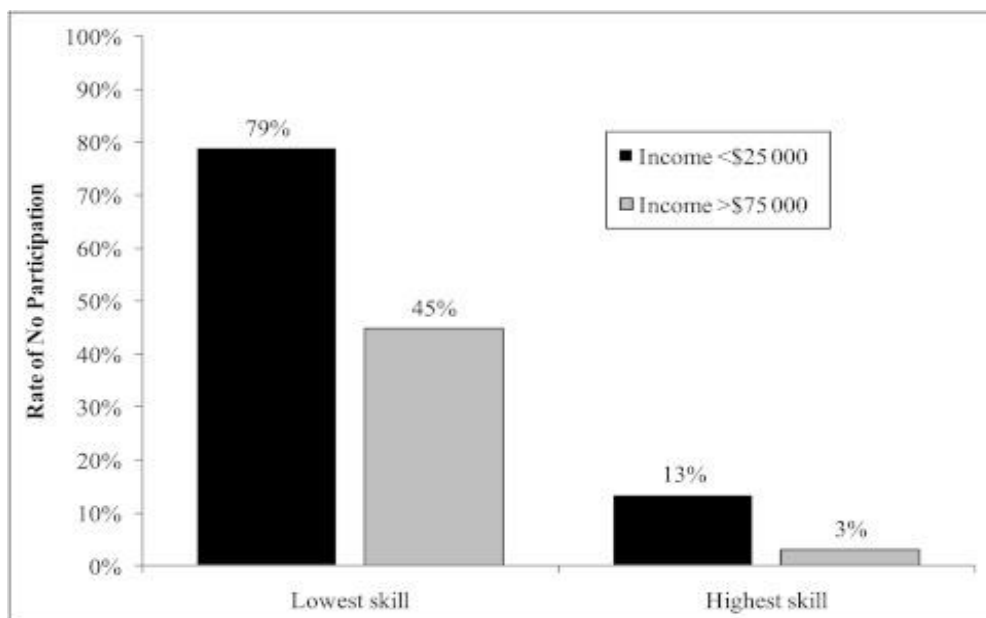
Η προετοιμασία μετάβασης των μαθητών με ΔΑΦ, βοηθά στην μετασχολική ζωή, καθώς περνούν από το σχολικό περιβάλλον σε άλλα μετασχολικά περιβάλλοντα, όπως η σχολή, η κοινότητα και η απασχόληση. Σύμφωνα με τους ερευνητές η προετοιμασία του ατόμου με ΔΑΦ για την ενηλικίωση, έχει θετικά αποτελέσματα σε ότι αφορά τις μετασχολικές επιλογές που επρόκειτο να κάνει, ωστόσο σημαντική είναι και η συμμετοχή της οικογένειας σε όλη την διαδικασία αυτή (Shogren & Plotner, 2012).

Για την επιτυχής έκβαση της μετάβασης στην ενήλικη ζωή, χρειάζεται η συνεργασία μεταξύ σχολείου, φορέων της κοινότητας, της οικογένειας, των υποψήφιων εργοδοτών, ενός εξατομικευμένου προγράμματος «μετάβασης», η κατάκτηση δεξιοτήτων και η υποστήριξη των ατόμων με ΔΑΦ και μετά την αποφοίτησή τους από το σχολείο. Σημαντική προϋπόθεση για την επιτυχία της μετάβασης, έχει η κατάκτηση προεπαγγελματικών, κοινωνικών και δεξιοτήτων αυτόνομης διαβίωσης, καθώς θα είναι χρήσιμες για την μετέπειτα επαγγελματική τους πορεία (Σερεμετίδου, 2019).

Οι δυσκολίες που αντιμετωπίζουν τα άτομα με αναπηρία, όσον αφορά τις επιλογές, τα προβλήματα που προκύπτουν, τις αποφάσεις και γενικότερα στην ένταξή τους στην κοινότητα, προσδιορίζουν τους ρόλους που αναλαμβάνουν στην ζωή τους και μετέπειτα στην ποιότητα της ζωής τους. Για τον λόγο αυτό είναι σημαντικό να δημιουργηθεί ένα πρόγραμμα μετάβασης για το άτομο στα εκπαιδευτικά πλαίσια, με σκοπό την έγκαιρη προετοιμασία τους (Μαυροπούλου, 2007).

Σύμφωνα με έρευνα που έχει πραγματοποιηθεί στις Ηνωμένες Πολιτείες Αμερικής, τα άτομα με ΔΑΦ, εμφανίζουν αρκετά χαμηλά ποσοστά σε σχέση με τον γενικό πληθυσμό, όσον αφορά την μεταδευτεροβάθμια εκπαίδευση τους και της

απασχόλησή τους, κυρίως τα δυο πρώτα χρόνια μετά το γυμνάσιο (Βλ Εικόνα 3 Οριακές εκτιμήσεις των ποσοστών μη συμμετοχής στην εκπαίδευση ή στην απασχόληση από το γυμνάσιο από τα υψηλότερα και χαμηλότερα τεταρτημόρια εισοδήματος και λειτουργικών δεξιοτήτων μεταξύ των νέων με ΔΑΦ . Τα ευρήματα υπογραμμίζουν την ανάγκη για ένα βελτιωμένο πρόγραμμα «μετάβασης» (Shattuck, et al., 2012).

Εικόνα 3 Οριακές εκτιμήσεις των ποσοστών μη συμμετοχής στην εκπαίδευση ή στην απασχόληση από το γυμνάσιο από τα υψηλότερα και χαμηλότερα τεταρτημόρια εισοδήματος και λειτουργικών δεξιοτήτων μεταξύ των νέων με ΔΑΦ (Shattuck, et al., 2012)

Στις Ηνωμένες Πολιτείες της Αμερικής, σε άτομα με ΔΑΦ ηλικίας 14-16 ετών, προβλέπεται ένα εξατομικευμένο πρόγραμμα «μετάβασης», με σκοπό να προσδιοριστούν οι στόχοι, τα ενδιαφέροντα, η τρέχουσα εκπαιδευτική κατάσταση, οι ανάγκες και η συνεργασία με τις υπηρεσίες αλλά και τα βήματα που πρέπει να ακολουθηθούν για μια ομαλή μετάβαση (Σταμπολτζή, Καλούρη , & Τσίτσου, 2018).

Η υλοποίηση του προγράμματος «μετάβασης», γίνεται από τον εκπαιδευτικό ειδικής αγωγής σε συνεργασία με το άτομο με ΔΑΦ, με στόχο να κατακτήσει μέχρι την ηλικία των 16 ετών, δεξιότητες αυτοεξυπηρέτησης, κοινωνικές και οργανωτικές δεξιότητες απαραίτητες για την ενήλικη ζωή (Σταμπολτζή, Καλούρη , & Τσίτσου, 2018).

Κεφάλαιο 2^ο Προεπαγγελματική Εκπαίδευση

2.1 Εννοιολογικός Προσδιορισμός προεπαγγελματικής εκπαίδευσης

Η μετάβαση στην ενήλικη ζωή, εμπεριέχει και την επαγγελματική ένταξη, η οποία είναι ένας μεγάλος τομέας στην ζωή του ανθρώπου, καθώς μέσα από την εργασία ο άνθρωπος αποκτά οικονομική ανεξαρτησία, προσωπική ανέλιξη, αυτοπραγμάτωση. Στα άτομα με αυτισμό η επαγγελματική ένταξη για να έρθει ομαλά στην ζωή τους θα πρέπει να ξεκινήσει η εκπαίδευσή τους από μικρή ηλικία, ούτως ώστε να μπορέσουν να ανταπεξέλθουν στον τομέα αυτό.

Η προεπαγγελματική εκπαίδευση, αναφέρεται κυρίως στην εκπαίδευση ατόμων με νοητικές ή και αναπτυξιακές διαταραχές, καθώς είναι ένα είδος εκπαίδευσης που ενισχύει τις δεξιότητες, οι οποίες αφορούν την προετοιμασία για την επαγγελματική ένταξη και την ενήλικη ζωή. Τα άτομα με ΔΑΦ εκπαιδεύονται ούτως ώστε να αναπτύξουν τις ικανότητές τους και να ακολουθήσουν τα ενδιαφέροντά τους για την ένταξη τους στην αγορά εργασίας (Νανοπούλου , Αμητός Ι.Α. Πανεπιστημίου Πελοποννήσου, 2012).

Στην βιβλιογραφία, η προεπαγγελματική εκπαίδευση αναφέρεται και με τον όρο «εκπαίδευση σταδιοδρομίας» (career education), όπου τα άτομα με μέτρια αναπηρία, αναπτύσσουν τις απαραίτητες επαγγελματικές δεξιότητες που είναι απαραίτητες για την επίτευξη προσωπικής, οικονομικής και κοινωνικής ολοκλήρωσης (Loyd & Brolin, 1997), με την συνεργασία σχολείου, οικογένειας και εργασίας.

Η εκπαίδευση σταδιοδρομίας αναφέρεται στην γενική και την ειδική εκπαίδευση σύμφωνα με την Νανοπούλου (2012), καθώς η γενική εκπαίδευση αναφέρεται στην θεωρία επιλογή επαγγέλματος, τι μπορεί να συναντήσει κάποιος και με τον όρο θεωρίες ανάπτυξης σταδιοδρομίας. Ο Frank Parsons στις αρχές του 1900, ήταν ο πρώτος που ανέπτυξε την θεωρία ανάπτυξης σταδιοδρομίας όπου περιλάμβανε τρεις δράσεις, τα χαρακτηριστικά της προσωπικότητας του ατόμου, τα χαρακτηριστικά του χαρακτήρα της εργασίας και μέτρησε τα χαρακτηριστικά της προσωπικότητας του ατόμου σε σχέση με τα χαρακτηριστικά της εργασίας. Η θεωρία αυτή προσέλκυσε αρκετούς μελετητές όπου ανέπτυξαν θεωρίες βασιζόμενοι σε αυτήν (Indeed Editorial Team, 2021).

Η προεπαγγελματική εκπαίδευση στην Ελλάδα αναφέρεται στα Προγράμματα σπουδών Ειδικής Αγωγής, τα οποία εντάχθηκαν από το Υπουργείο Παιδείας στα σχολεία Ενιαίων Ειδικών Επαγγελματικών Γυμνασίων -Λυκείων (ΕΝΕΕΓΥΛ) και στα

Ειδικά Εργαστήρια Επαγγελματικής Εκπαίδευσης και Κατάρτισης (ΕΕΕΕΚ), για την προετοιμασία των ατόμων με αναπηρία στην ενήλικη ζωή τους αναπτύσσοντας διαπροσωπικές δεξιότητες, δεξιότητες επικοινωνίας και συνεργασίας, για την ομαλή μετάβαση από το σχολείο την επαγγελματική εκπαίδευση και την παραγωγική διαδικασία (Νανοπούλου , 2015).

2.2 Στόχοι προεπαγγελματικής εκπαίδευσης

Η προεπαγγελματική εκπαίδευση προετοιμάζει τα άτομα με ΔΑΦ, για την επαγγελματική τους πορεία. Στόχος των προγραμμάτων προεπαγγελματικής εκπαίδευσης είναι η χρήση καλών συνηθειών, όπως για παράδειγμα είναι η τήρηση του ωραρίου του σχολείου, η ολοκλήρωση των εργασιών που αναλαμβάνουν τα άτομα με ΔΑΦ στα πλαίσια του μαθήματος, αλλά και η διεκπεραίωση τους σε ένα εύλογο χρονικό διάστημα. Επίσης, να χρησιμοποιούν σωστά τα εργαλεία τους στις δραστηριότητές τους και να έχουν τακτοποιημένα τα πράγματά τους (Μαρκάκης, 2004).

Ακόμα τα προγράμματα στοχεύουν στην διατήρηση μιας σωστής συμπεριφορά στον χώρο του σχολείου και κατ' επέκταση στον χώρο της εργασίας αργότερα. Για παράδειγμα η τήρηση των κανόνων της τάξης και του σχολείου γενικότερα, να ακολουθούν τις οδηγίες των εκπαιδευτικών τους, να μπορούν να σταθούν μέσα σε μια ομάδα ούτως ώστε να μην δημιουργούν προβλήματα, να μπορούν να ζητήσουν βοήθεια όταν χρειαστεί. Επίσης να διακρίνουν και να αποφεύγουν τους πιθανούς κινδύνους (Αλευριάδου , και συν., 2011).

Ένας ακόμη σημαντικός στόχος είναι η προσωπική και συναισθηματική σχέση των ατόμων με την εργασία, καθώς μέσα από το πρόγραμμα προεπαγγελματικής εκπαίδευσης μαθαίνουν να είναι καθαροί και περιποιημένοι και να φορούν τα κατάλληλα ρούχα για την εργασία τους. Όσον αφορά την σχέση τους με τους άλλους, στόχος είναι να μάθουν να μιλούν ευγενικά, να καταλαβαίνουν απλές οδηγίες και να μπορούν να κάνουν ερωτήσεις. Στο συναισθηματικό τομέα να μάθουν να ελέγχουν τον θυμό τους, να επιδιώκουν την βελτίωση στην εργασία τους και να ικανοποιούνται από τις προσπάθειές τους (Αλευριάδου , και συν., 2011).

Σημαντικό είναι τα άτομα που εντάσσονται στο πρόγραμμα να γνωρίσουν τα διάφορα επαγγέλματα αλλά και τις γνώσεις και τις δεξιότητες που απαιτούνται για κάθε επάγγελμα, να μάθουν για τις υπηρεσίες από όπου μπορούν να βοηθηθούν σε σχέση με την απασχόληση. Τέλος, το πρόγραμμα στοχεύει στην απόκτηση προεπαγγελματικών δεξιοτήτων όπως η σωστή χρήση εργαλείων ανάλογα την εργασία (Μαρκάκης, 2004).

2.3 Δομές προεπαγγελματικής εκπαίδευσης ατόμων με ΔΑΦ-ΕΝΕΓΓΥΛ

Σύμφωνα με την Σύμβαση του ΟΗΕ, για τα δικαιώματα των ατόμων με αναπηρία, η εκπαίδευση είναι ένα θεμελιώδες δικαίωμα, το οποίο επιτρέπει στα άτομα με αναπηρία να έχουν δωρεάν και υποχρεωτική πρωτοβάθμια και δευτεροβάθμια εκπαίδευση σε ίση βάση με τους συνομηλίκους τους. Επίσης, η Σύμβαση εξασφαλίζει το δικαίωμα εξατομικευμένου προγράμματος, προσαρμοσμένο στις ανάγκες του κάθε ατόμου, με σκοπό την διευκόλυνσή του. Τέλος, κύριος στόχος αποτελεί η απόκτηση δεξιοτήτων τόσο για την πλήρη και ίση συμμετοχή τους στην εκπαίδευση όσο και ως μέλη της κοινωνίας (Οργανισμός Ηνωμένων Εθνών (ΟΗΕ), 2008).

Όπως η Σύμβαση του ΟΗΕ αναφέρεται, στα δικαιώματα των ατόμων με αναπηρία, έτσι και η Ευρωπαϊκή Στρατηγική 2010-2020 αναφέρεται σε οκτώ βασικούς τομείς, προσβασιμότητα, συμμετοχή, ισότητα, απασχόληση, εκπαίδευση και κατάρτιση, κοινωνική προστασία, υγεία και εξωτερική δράση. Σκοπός όλων όσων αναφέρθηκαν είναι η ενίσχυση της θέσης των ατόμων με αναπηρία, να συμμετάσχουν πλήρως στην κοινωνία (Ευρωπαϊκή επιτροπή, 2010).

Στην Ελλάδα έχουν θεσπιστεί κατά καιρούς νομοθεσίες με σκοπό την ένταξη όλων των μαθητών σε ένα ενιαίο σύστημα εκπαίδευσης, αναγνωρίζοντας το δικαίωμα για την εκπαίδευση. Σήμερα, η εκπαίδευση αναφέρεται αποκλειστικά στην πρωτοβάθμια εκπαίδευση, ελάχιστα στην δευτεροβάθμια και τριτοβάθμια εκπαίδευση, ενώ η επαγγελματική εκπαίδευση είναι σχεδόν ανύπαρκτη (Σούλης, 2013).

Σύμφωνα με έρευνα που έχει πραγματοποιηθεί από την Ε.Σ.Α.μεΑ., ο μαθητικός πληθυσμός Σχολικές Μονάδες Ειδικής Αγωγής και Εκπαίδευσης (ΣΜΕΑΕ) αποτελείται κυρίως από μαθητές με νοητική αναπηρία με ποσοστό 35%, μαθητές με αυτισμό με ποσοστό 31,4% και με μαθητές πολλαπλών αναπηριών με ποσοστό 12.1% (Βλ.

Πίνακας 2 Μαθητές εγγεγραμμένοι σε ΣΜΕΑΕ και κατηγορία αναπηρίας/ειδικής εκπαιδευτικής ανάγκης. Η πλειονότητα ωστόσο των μαθητών που φοιτούν στην δευτεροβάθμια εκπαίδευση επιλέγουν σχεδόν το 50% αυτών, τα Ειδικά Εργαστήρια Επαγγελματικής Εκπαίδευσης και Κατάρτισης (ΕΕΕΕΚ). Ωστόσο είναι αναγκαίο οι δομές επαγγελματικής εκπαίδευσης, να δώσουν ιδιαίτερη έμφαση στην επαγγελματική ένταξη των ατόμων με αναπηρία (Ε.Σ.Α.μεΑ., 2021)

Πίνακας 2 Μαθητές εγγεγραμμένοι σε ΣΜΕΑΕ και κατηγορία αναπηρίας/ειδικής εκπαιδευτικής ανάγκης (Ε.Σ.Α.μεΑ., 2021)

ΕΙΔΟΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΗΣ ΑΝΑΓΚΗΣ	ΣΧ. ΈΤΟΣ 2016-17	ΣΧ. ΈΤΟΣ 2018-19	ΜΕΤΑΒΟΛΗ
Μαθητές με μαθησιακές δυσκολίες	538	813	275

	5,2%	7,0%	51,1%
Τυφλοί ή αμβλύωπες	93 0,9%	136 1,2%	43 46,2%
Κωφοί ή βαρήκοοι	330 3,2%	334 2,9%	4 1,2%
Με νοητική υστέρηση	3.791 36,3%	4.042 35,0%	251 6,6%
Αυτισμό	3.116 29,9%	3.625 31,4%	509 16,3%
Κινητικά Προβλήματα	479 4,6%	465 4,0%	-14 -2,9%
Συναισθηματικά Κοιν. και Ψυχ.	560 5,4%	561 4,9%	1 0,2%
ΔΕΠΥ	100 1,0%	169 1,5%	69 69,0%
Πολλαπλές Αναπηρίες	1.428 13,7%	1.397 12,1%	-31 -2,2%
ΣΥΝΟΛΟ	10.435 100%	11.542 100%	1.107 10,6%

Οι δομές επαγγελματικής εκπαίδευσης όπως αναφέρει και το Εθνικό Σύστημα Επαγγελματικής Εκπαίδευσης και Κατάρτισης, το οποίο αναπτύσσεται στα επίπεδα, τρία, τέσσερα και πέντε του Εθνικού Πλαισίου Προσόντων, εντάσσονται στο επίπεδο τρία οι Επαγγελματικές Σχολές Κατάρτισης και οι Επαγγελματικές Σχολές Μαθητείας του Ο.Α.Ε.Δ., στο επίπεδο τέσσερα τα Επαγγελματικά Λύκεια (ΕΠΑ.Λ) και τα ΕΝ.Ε.Ε.ΓΥ.-Λ και στο επίπεδο πέντε τα Ινστιτούτα Επαγγελματικής Κατάρτισης (Ι.Ε.Κ) και το Μεταλκειακό Έτος- Τάξη Μαθητείας των ΕΠΑ.Λ. (Εφημερίδα Της Κυβερνήσεως , 2020).

Ένας από τους φορείς επαγγελματικής εκπαίδευσης που εντάσσεται στην δευτεροβάθμια εκπαίδευση είναι το Ενιαίο Ειδικό Επαγγελματικό Γυμνάσιο- Λύκειο (ΕΝ.Ε.Ε.ΓΥ.-Λ). Σύμφωνα με το Νόμο 4415/2016 τα ΕΝ.Ε.Ε.ΓΥ.-Λ, περιλαμβάνουν τέσσερις τάξεις του Γυμνασίου και τέσσερις τάξεις του Λυκείου. Στις τάξεις αυτές μπορούν να φοιτήσουν μαθητές με αναπηρία και με ειδικές εκπαιδευτικές ανάγκες, εφόσον έχουν γνωμάτευση από τα Κ.Ε.Σ.Υ.

Η εκπαιδευτική δομή, βοηθά τους μαθητές στα πλαίσια της ακαδημαϊκής και επαγγελματικής εκπαίδευσης να οδηγηθούν σε μεταλκειακές δομές εκπαίδευσης και

ανεξάρτητης ή εποπτευόμενης εργασίας (Υπουργείο Παιδείας και Θρησκευμάτων , 2020). Τα ΕΝ.Ε.Ε.ΓΥ.-Λ, στελεχώνονται εκτός από το εκπαιδευτικό προσωπικό και με ειδικό εκπαιδευτικό προσωπικό (ψυχολόγους, κοινωνικούς λειτουργούς, ειδικούς θεραπευτές), με σκοπό την ψυχοκοινωνική υποστήριξη των μαθητών με ειδικές εκπαιδευτικές ανάγκες (Τσαμπουνάρη , 2021).

Στις τάξεις του Γυμνασίου των σχολείων ΕΝ.Ε.Ε.ΓΥ.-Λ, τα μαθήματα που διδάσκονται είναι γενικής παιδείας, όπως η Νεοελληνική γλώσσα, τα μαθηματικά, η φυσική, η χημεία. Επίσης, διδάσκεται ο επαγγελματικός προσανατολισμός με στόχο την προετοιμασία και εξοικείωση των μαθητών με τα γνωστικά αντικείμενα και την αξιοποίηση των κλίσεων και των δεξιοτήτων των μαθητών. Το μάθημα της Ζώνης δημιουργικών δραστηριοτήτων, καλύπτονται θέματα όπως ο πολιτισμός, η υγεία, το περιβάλλον και η προσωπική ανάπτυξη του μαθητή. Επιπλέον δίνεται η δυνατότητα να καλυφθούν κενά σε γνωστικά πεδία μαθημάτων και επαγγελματικά ενδιαφέροντα των μαθητών (Εφημερίδα της Κυβερνήσεως, Ωρολόγιο Πρόγραμμα των μαθημάτων του Γυμνασίου ΕΝ.Ε.Ε.ΓΥ.-Λ. – “Εργαστήρια Δεξιοτήτων, 2021).

Στις τάξεις του Λυκείου και συγκεκριμένα στην Α΄ τάξη, διδάσκονται μαθήματα γενικής παιδείας, ενώ στην Β΄ και Γ΄ τάξη εκτός από τα μαθήματα γενικής παιδείας εντάσσονται τα τεχνολογικά και επαγγελματικά μαθήματα, στα οποία συγκαταλέγονται οι εξής ειδικότητες:

- Γεωπονίας, τροφίμων και περιβάλλοντος
- Διοίκησης και οικονομίας
- Δομικών έργων, δομημένου περιβάλλοντος και αρχιτεκτονικού σχεδιασμού
- Εφαρμοσμένων τεχνών
- Ηλεκτρολογίας, ηλεκτρονικής και αυτοματισμού
- Μηχανολογία
- Πληροφορική
- Υγεία-Πρόνοια-Ευεξία

Στην Δ΄ τάξη διδάσκονται μαθήματα γενικής παιδείας και τα μαθήματα ειδικοτήτων (Βλ. Πίνακας 3) (Εφημερίδα της Κυβερνήσεως, 2018).

Πίνακας 3 Μαθήματα Δ΄ τάξης Λυκείου ΕΝ.Ε.Ε.ΓΥ.-Λ (Εφημερίδα της Κυβερνήσεως, 2018)

ΤΟΜΕΑΣ	ΕΙΔΙΚΟΤΗΤΑ
Γεωπονία, τροφίμων και περιβάλλοντος	Τεχνικός φυτικής παραγωγής
	Τεχνικός ζωικής παραγωγής
	Τεχνικός τεχνολογίας τροφίμων και ποτών
	Τεχνικός ανθοκομίας και αρχιτεκτονικής τοπίου

Διοίκηση και οικονομία	Υπάλληλος διοίκησης και οικονομικών υπηρεσιών
	Υπάλληλος τουριστικών επιχειρήσεων
	Υπάλληλος εμπορίας και διαφήμισης
	Υπάλληλος αποθήκης και συστημάτων εφοδιασμού
Δομικών έργων, δομημένου περιβάλλοντος και αρχιτεκτονικού σχεδιασμού	Τεχνικός δομικών έργων και γεωπληροφορικής
Εφαρμοσμένων τεχνών	Γραφικών τεχνών
	Αργυροχρυσοχοΐας
	Συντήρηση έργων τέχνης- αποκατάστασης
	Σχεδίαση και παραγωγής ενδύματος
	Σχεδιασμός- Διακόσμηση εσωτερικών χώρων
	Επιπλοποιίας- ξυλογλυπτικής
Ηλεκτρολογίας, ηλεκτρονικής και αυτοματισμού	Τεχνικός ηλεκτρονικών και υπολογιστικών συστημάτων, εγκαταστάσεων, δικτύων και τηλεπικοινωνιών
	Τεχνικός ηλεκτρονικών συστημάτων, εγκαταστάσεων και δικτύων
Μηχανολογία	Τεχνικός μηχανολογικών εγκαταστάσεων και κατασκευών
	Τεχνικός θερμικών και υδραυλικών εγκαταστάσεων και τεχνολογίας πετρελαίου και φυσικού αερίου
	Τεχνικός εγκαταστάσεων ψύξης, αερισμού και κλιματισμού
	Τεχνικός οχημάτων
	Τεχνικός μηχανοσυνθέτης αεροσκαφών
Πληροφορική	Τεχνικός εφαρμογών πληροφορικής
	Τεχνικός Η/Υ και δικτύων Η/Υ
Υγεία- Πρόνοια- Ευεξία	Βοηθός νοσηλεύτη
	Βοηθός ιατρών- βιολογικών εργαστηρίων
	Βοηθός βρεφονηπιοκόμων
	Βοηθός φυσιοθεραπευτή
	Βοηθός οδοντοτεχνίτη
	Βοηθός ακτινολογικών εργαστηρίων
	Βοηθός φαρμακείου
Βοηθός αισθητικής τέχνης	

Κεφάλαιο 3^ο ΔΑΦ και Εργασία

3.1 Νομοθετικό πλαίσιο

Τον Δεκέμβριο του 1993 η Γενική Συνέλευση του Ο.Η.Ε προέτρεψε τα κράτη μέλη να προωθήσουν την ένταξη των ατόμων με αναπηρία στην απασχόληση. Ενώ τον Δεκέμβριο του 1996, το Συμβούλιο της Ευρωπαϊκής Κοινότητας ενέκρινε ψήφισμα όπου αναγνώριζε πως η απασχόληση βοηθά στην κοινωνική ένταξη των ατόμων με αναπηρία (Λογάρας, 2013). Η συνθήκη του Άμστερνταμ,, έδωσε την δυνατότητα στα θεσμικά όργανα της ΕΕ, να λάβουν μέτρα όσον αφορά την καταπολέμηση των διακρίσεων που βιώνουν τα άτομα με αναπηρία στους τομείς της κοινωνικής τους ζωής (Λογάρας, 2013).

Στην ελληνική νομοθεσία υπάρχουν λεπτομερείς διατάξεις που αφορούν την απασχόληση ατόμων με αναπηρία, στις οποίες συγκαταλέγονται και τα άτομα στο φάσμα του αυτισμού. Για πρώτη φορά θεσπίστηκε στην Ελλάδα ο νόμος 1648/1986, όπου τα άτομα με αναπηρία είχαν προνόμια στην τοποθέτησή τους σε θέσεις εργασίας, συμπεριλαμβανομένων και των συγγενών τους (e-νομοθεσία.gr, 1986). Σύμφωνα με το νόμο 2643/1998, διασφαλίζεται το δικαίωμα για απασχόληση των ατόμων με αναπηρία. Οι φορείς είναι υποχρεωμένοι να προσλάβουν προστατευόμενα πρόσωπα (πολύτεκνοι, άτομα με αναπηρία κλ) στην επιχείρησή τους ποσοστό 8% επί του συνόλου του προσωπικού της επιχείρησης, ενώ όσον αφορά δημόσιες υπηρεσίες, Ν.Π.Δ.Δ και Ο.Τ.Α, υποχρεούνται να διορίζουν προστατευόμενα πρόσωπα σε θέσεις που αντιστοιχούν στο 5% των θέσεων που προκηρύσσονται κάθε φορά (e-νομοθεσία.gr, 2021).

Επίσης, διασφαλίζεται το δικαίωμα ίσης μεταχείρισης όπως ορίζει ο νόμος 4443/2016 (άρθρα 3 της Οδηγίας 2000/43/ΕΚ, 3 της Οδηγίας 2000/78/ΕΚ και 2 της Οδηγίας 2014/54/ΕΕ), για την καταπολέμηση των διακρίσεων, συμπεριλαμβανομένων και της αναπηρίας, στον τομέα της εργασίας και της απασχόλησης, όσον αφορά τα κριτήρια επιλογής και των όρων πρόσληψης, την πρόσβαση σε όλα τα είδη και επίπεδα επαγγελματικού προσανατολισμού, μαθητείας, επαγγελματικής κατάρτισης, επιμόρφωσης και επαγγελματικού αναπροσανατολισμού αλλά και απόκτηση πρακτικής επαγγελματικής εμπειρίας. Ακόμα, τους όρους και τις συνθήκες εργασίας

και απασχόλησης σχετικά με τις αποδοχές, την απόλυση, την υγεία και την ασφάλεια (Κουβαριτάκη , Πατσιάλα , & Γρέγου, 2021).

Στην Ελλάδα γίνεται μια προσπάθεια με σκοπό να ενταχθούν τα άτομα με αναπηρία στην αγορά εργασίας, για τον λόγω αυτό έχουν δημιουργηθεί προγράμματα μέσω φορέων όπως είναι ο Οργανισμός Απασχόλησης Εργατικού Δυναμικού (Ο.Α.Ε.Δ), ο οποίος προωθεί την απασχόληση των Ευπαθών Κοινωνικών Ομάδων, μέσα από την παροχή ισχυρών κινήτρων προς τους εργοδότες, σε ιδιωτικές και δημόσιες επιχειρήσεις, όπως και στις επιχειρήσεις Δήμων και Περιφερειών, με σκοπό την πρόσληψη Ευπαθών Κοινωνικών Ομάδων (Ο.Α.Ε.Δ, 2021). Τα προγράμματα του Ο.Α.Ε.Δ δίνουν την δυνατότητα στην παραπάνω κατηγορία ανέργων να απασχοληθούν και να ενταχθούν στην κοινωνία.

Επίσης, ο Ο.Α.Ε.Δ., διαθέτει δυο προγράμματα με στόχο την επαγγελματική κατάρτιση ανέργων ατόμων με αναπηρία, τη διερεύνηση των δεξιοτήτων τους και την προετοιμασία τους για την ένταξη στην αγορά εργασίας. Τα προγράμματα είναι η Σχολή Επαγγελματικής Κατάρτισης Ατόμων με Αναπηρία Αθηνών και το Εκπαιδευτικό Κέντρο Επαγγελματικής Κατάρτισης (ΕΚΕΚ) ΑμεΑ Θεσσαλονίκης (Καλογεροπούλου, 2021).

Για την ένταξη των ατόμων με αναπηρία στην απασχόληση έχουν χρησιμοποιηθεί διάφορες μέθοδοι και αναφέρονται ως «εναλλακτικές μορφές απασχόλησης», αυτές είναι η προστατευμένη απασχόληση, η υποστηριζόμενη απασχόληση και η προσαρμοσμένη απασχόληση που σκοπό έχουν την ενεργό συμμετοχή στην παραγωγική διαδικασία των ατόμων με αναπηρία, έναντι αμοιβής μέσα σε προστατευόμενα περιβάλλοντα εργασίας.

Η προστατευόμενη απασχόληση ή όπως αλλιώς αναφέρεται προστατευόμενα Παραγωγικά Εργαστήρια εντάσσονται στο Υπουργείο Υγείας και έχουν ως σκοπό την ισότιμη συμμετοχή στην κοινωνική ζωή, την επαγγελματική απασχόληση και την αυτόνομη ή ημιαυτόνομη διαβίωση ατόμων στο φάσμα του αυτισμού αλλά και όλων των ατόμων με αναπηρία. Τα εργαστήρια αυτά, έχουν συχνά θεραπευτικό χαρακτήρα. Στόχος των εργαστηρίων είναι η εξάσκηση δεξιοτήτων και η απόκτηση προϋπηρεσίας (Γραμμένου , 2021).

Η υποστηριζόμενη ή υποστηρικτική απασχόληση είναι μια μορφή απασχόλησης, όπου βασίζεται στην αρχή στην εκπαίδευση των ανθρώπων με αναπηρίες σε συγκεκριμένες εργασιακές θέσεις, στις οποίες τοποθετούνται και μετά δέχονται υποστήριξη για την παραμονή τους σε αυτές. Ο εξυπηρετούμενος δέχεται υποστήριξη βάσει των προσωπικών του αναγκών και αυτών που δημιουργούνται από τις απαιτήσεις της εκάστοτε εργασίας. Στόχος είναι η σταδιακή μείωση της υποστήριξης από τον εργασιακό σύμβουλο. Η αμοιβή τους είναι αντίστοιχη των εργασιακών θέσεων και εντάσσονται σε περιβάλλοντα στην ανοιχτή αγορά εργασίας (Γραμμένου , 2021).

Η προσαρμοσμένη απασχόληση, συνάδει με την υποστηριζόμενη απασχόληση, καθώς οι θέσεις εργασίας εξατομικεύονται στις δεξιότητες και τα ενδιαφέροντα των

ατόμων με αναπηρία αλλά φροντίζοντας πάντα να καλύπτονται οι ανάγκες των εργοδοτών. Η σχέση μεταξύ εργοδότη και εργαζόμενου είναι αλληλένδετες καθώς ικανοποιούνται οι ανάγκες και των δύο. Η προσαρμοσμένη απασχόληση, προσαρμόζει και βοηθά το άτομο με αναπηρία, ώστε να ολοκληρώσει με επιτυχία τις αρμοδιότητές του και τα καθήκοντά του (Γραμμένου , 2021).

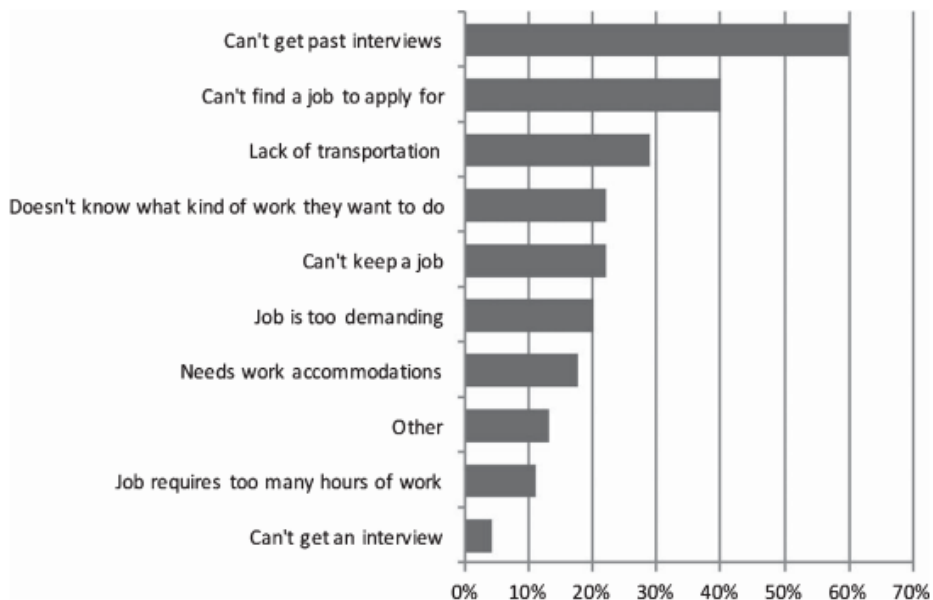
Το 2011, θεσπίζεται η Κοινωνική Συνεταιριστική Επιχείρηση (Κοιν.Σ.Επ.), η οποία διακρίνεται σε τρεις κατηγορίες, από αυτές είναι η Κοινωνική Συνεταιριστική Επιχείρηση Ένταξης, αφορά την ένταξη στην οικονομική και κοινωνική ζωή ευάλωτων ομάδων, όπως και άτομα στο φάσμα του αυτισμού και η Κοινωνική Συνεταιριστική Επιχείρηση Φροντίδας, αφορά την παραγωγή και παροχή προϊόντων και υπηρεσιών κοινωνικού προνοιακού χαρακτήρα σε συγκεκριμένες ομάδες πληθυσμού όπως ηλικιωμένοι, βρέφη, παιδιά, άτομα με αναπηρία και άτομα με χρόνιες παθήσεις (e-νομοθεσία.gr , 2016).

3.2 Έρευνες για την επαγγελματική ένταξη ατόμων με ΔΑΦ σε Ελλάδα και Εξωτερικό

Αρκετές έρευνες έχουν πραγματοποιηθεί για να εξετάσουν την επαγγελματική ένταξη των ατόμων με αναπηρία. Στην Αριζόνα πραγματοποιήθηκε έρευνα το 2017, με σκοπό να απαντήσει σε ερωτήματα σχετικά με την απασχόληση των ενηλίκων στο φάσμα του αυτισμού. Η έρευνα απευθυνόταν σε ενήλικες με ΔΑΦ που εργάζονταν ή αναζητούσαν δουλειά και σε γονείς/ κηδεμόνες ενηλίκων με ΔΑΦ. Σύμφωνα με τα αποτελέσματα της έρευνας, διαπιστώθηκε πως το ποσοστό ανεργίας των ενηλίκων με ΔΑΦ ήταν 40%, ενώ από την περίοδο του Γυμνασίου μέχρι τα 20 χρόνια τους δεν είχαν εργαστεί ποτέ, με ποσοστό 42%.

Οι ενήλικες με ΔΑΦ που εργάζονταν είχαν αρκετά υψηλό ποσοστό, όσον αφορά την εργασία τους χωρίς υποστήριξη όπως επίσης υψηλό ποσοστό των εργαζομένων, οι οποίοι εργάζονταν κατά μέσο όρο 25 ώρες την εβδομάδα σε σχέση με τις προτεινόμενες ώρες εβδομαδιαίως που είναι στις 33 ώρες. Ωστόσο οι ερωτηθέντες σε σχέση με τον μισθό τους ήταν ικανοποιημένοι.

Οι άνεργοι ερωτηθέντες της έρευνας από την άλλη, οι οποίοι αναζητούσαν εργασία, ανέφεραν πως τα πιο συνηθισμένα εμπόδια για να βρουν εργασία, ήταν η δυσκολία τους να περάσουν τις συνεντεύξεις, να βρουν θέσεις εργασίας για να κάνουν αίτηση, δεν είχαν μεταφορικό μέσο, δεν γνώριζαν το είδος της δουλειάς που ήθελαν να κάνουν και τέλος δεν μπορούσαν να κρατήσουν την θέση εργασίας τους (Βλ.

Εικόνα 4 Εμπόδια στην εύρεση εργασίας (Coleman & Adams, 2017).

Εικόνα 4 Εμπόδια στην εύρεση εργασίας (Coleman & Adams, 2017)

Επίσης, πραγματοποιήθηκε έρευνα (2016), με σκοπό να αξιολογηθούν οι ανάγκες μετάβασης και οι εμπειρίες ενηλίκων στο φάσμα του αυτισμού κατά την προετοιμασία σε σχέση με την εργασία τους. Στην έρευνα διαπιστώθηκε πως το 59% των ενηλίκων με ΔΑΦ από 16 ετών και άνω δεν έχει αναζητήσει εργασία, ενώ το 75% των συνομηλίκων τους εργάζονται ήδη. Ωστόσο γίνεται αναφορά πως οι ενήλικες με ΔΑΦ, δυσκολεύονται να βρουν δουλειά, να ολοκληρώσουν το σχολείο και να συντηρήσουν τον εαυτό τους και να ζήσουν ανεξάρτητα μετά την αποφοίτησή τους από το σχολείο.

Οι ενήλικες με ΔΑΦ κατά την διαδικασία μετάβασης αντιμετωπίζουν κάποια εμπόδια, τα οποία δεν παρατηρούνται στον γενικό πληθυσμό. Κάποια από αυτά είναι η έλλειψη επικοινωνίας μεταξύ των φορέων που υποστηρίζουν τους νέους με ΔΑΦ, πολλοί γονείς δεν γνωρίζουν τις απαραίτητες πληροφορίες για την διαδικασία της μετάβασης των παιδιών τους και δεν υπάρχει εξειδικευμένο προσωπικό για να συνεργαστεί με ενήλικες στο φάσμα του αυτισμού.

Τα αποτελέσματα αυτής της μελέτης δείχνουν πως οι ενήλικες με ΔΑΦ αντιμετωπίζουν σημαντικά εμπόδια κατά την πλοήγησή τους στην αγορά εργασίας, με αποτέλεσμα να μην μπορούν να αποκτήσουν οικονομική ασφάλεια, ανεξαρτησία και να εξασφαλίσουν την ζωή τους (Griffiths, Giannantonio, Hanson , & Cardinal , 2016).

Στην Ελλάδα, οι έρευνες σε σχέση με την απασχόληση ενηλίκων με ΔΑΦ είναι ελλιπής, ενώ με τα δεδομένα των παραπάνω ερευνών που έχουν διεξαχθεί στο εξωτερικό η απασχόληση των ενηλίκων με ΔΑΦ είναι αρκετά δύσκολη, καθώς αντιμετωπίζουν αρκετά εμπόδια, τα οποία δεν οφείλονται μόνο στην διαταραχή τους, αλλά και στο τρόπο που αντιμετωπίζονται από την κοινωνία γενικότερα.

Τα ποσοστά απασχόλησης των ενηλίκων με ΔΑΦ, δείχνουν αρκετά υψηλά ποσοστά ανεργίας σε σχέση με τον γενικό πληθυσμό. Οι δυσκολίες στην επικοινωνία και στην κοινωνική αλληλεπίδραση, δεν βοηθούν για να κατανοήσουν τις προσδοκίες των εργοδοτών, αλλά και να επικοινωνήσουν με τους συναδέλφους τους. Επίσης, η υπερευαισθησία ή η υποευαισθησία σε αισθητηριακά ερεθίσματα, όπως είναι ο ήχος, το φως, επηρεάζουν τον τρόπο με τον οποίο μπορεί να εργαστεί ένας ενήλικας με ΔΑΦ.

Για τις δυσκολίες που αντιμετωπίζουν λόγω της διαταραχής από μικρή ηλικία τα άτομα με ΔΑΦ εκπαιδεύονται για να κατακτήσουν τις επαγγελματικές και κοινωνικές τους δεξιότητες, με σκοπό να μπορέσουν στην ενηλικίωσή τους να διεκδικήσουν μια θέση εργασίας. Ωστόσο χρειάζεται και η κοινωνία να βοηθήσει τα άτομα με ΔΑΦ, δίνοντάς τους την δυνατότητα να εργαστούν, προσαρμόζοντας το εργασιακό περιβάλλον σύμφωνα με τις ανάγκες των εργαζομένων με ΔΑΦ και των εργοδοτών (Sullings & Baranger , 2014).

3.3 Εμπόδια στην επαγγελματική ένταξη των ατόμων με ΔΑΦ

Ο τομέας της απασχόλησης μπορεί να έχει ακόμα φραγμούς και προκλήσεις για τους ενήλικες με ΔΑΦ. Κάθε άτομο με ΔΑΦ είναι διαφορετικό, ωστόσο τα κοινά τους χαρακτηριστικά είναι η δυσκολία τους στην επικοινωνία και την κοινωνική αλληλεπίδραση, όπως και οι στερεότυπες συμπεριφορές. Επίσης ο αυτισμός μπορεί να συνοδεύεται από υπερευαισθησία ή υποευαισθησία σε ακουστικά και οπτικά ερεθίσματα και σε ασυνήθιστες αντιδράσεις, στο κρύο στην ζέστη και στον πόνο (Sullings & Baranger , 2014).

Οι δυσκολίες των ατόμων με ΔΑΦ, εμποδίζουν την ικανότητά τους να εργάζονται όπως οι συνομήλικοί τους. Λόγω της δυσκολίας για κοινωνική αλληλεπίδραση στον χώρο της εργασίας τους, μπορεί να θέλουν να απομονώνονται και να μην συμμετέχουν στις κοινωνικές συζητήσεις και εκδηλώσεις που πραγματοποιούνται στον χώρο της εργασίας. Επίσης, μπορεί να αντιμετωπίσουν δυσκολία στην αλληλεπίδρασή τους με τους εργοδότες και τους συναδέλφους τους και επειδή μη γνωρίζοντας τους άγραφους κοινωνικούς κανόνες μπορεί για παράδειγμα να

σταθούν πολύ κοντά σε άλλα άτομα, να κάνουν συζητήσεις με ακατάλληλο θέμα (Sullings & Baranger , 2014).

Ένα ακόμα πρόβλημα που αντιμετωπίζουν τα άτομα με ΔΑΦ είναι η κοινωνική επικοινωνία, κατά την οποία δυσκολεύονται να αναγνωρίσουν και να ερμηνεύσουν τις εκφράσεις του προσώπου, του συνομιλητή τους και τα θέματα συζήτησης που επιλέγουν είναι του ενδιαφέροντος τους, ενώ δεν δείχνουν ενδιαφέρον για αυτά που λένε οι άλλοι. Επίσης, λόγω της μειωμένης φαντασίας τους, δυσκολεύονται να προβλέψουν πιθανούς κινδύνους, να προβλέψουν τι θα συμβεί ακολουθώντας μια ενέργεια στην εργασία τους ή να αντιμετωπίσουν απρόσμενες καταστάσεις που πιθανά θα προκύψουν εν ώρα εργασίας (Sullings & Baranger , 2014).

Η απόδοση της δουλειάς ενός εργαζομένου με ΔΑΦ μπορεί να επηρεαστεί λόγω της δυσκολίας στην επίλυση προβλημάτων, στην συγκέντρωσή του αλλά και στην μνήμη του. Σύμφωνα με τα παραπάνω τα εμπόδια και η ελλιπής υποστήριξη των ατόμων με ΔΑΦ, έχουν ως αποτέλεσμα να συναντούν αρκετά εμπόδια κατά την προσπάθειά τους να εργαστούν (Sullings & Baranger , 2014).

Ωστόσο, υπάρχουν και οι εξωτερικοί παράγοντες που επηρεάζουν την εργασιακή ένταξη των ατόμων με ΔΑΦ. Για παράδειγμα η έλλειψη πρόσβασης στην εκπαίδευση και στην επαγγελματική κατάρτιση των ατόμων, καθώς οι εκπαιδευτικές δομές δεν ανταποκρίνονται στις απαιτήσεις των ατόμων με ΔΑΦ, με αποτέλεσμα να σταματάνε την εκπαίδευση τους σε πιο μικρή ηλικία, από την άλλη τα άτομα που επιτυγχάνουν στην ολοκλήρωση της ακαδημαϊκής τους εκπαίδευση, δυσκολεύονται στην εύρεση εργασίας, λόγω έλλειψης επαγγελματικών επιλογών (Sullings & Baranger , 2014).

Επίσης, οι στάσεις των εργοδοτών σε άτομα στο φάσμα του αυτισμού, είναι ένας σημαντικός παράγοντας που καθορίζει αν τα άτομα με ΔΑΦ θα εργαστούν. Σύμφωνα με τους Lopez και Keenan (2014), έδειξαν πως η έλλειψη κατανόησης των εργοδοτών και των συναδέλφων ήταν ένα από τα μεγαλύτερα εμπόδια για την απασχόληση των ατόμων με αυτισμό. Γενικότερα, οι εργοδότες είναι αρνητικοί να προσαρμόσουν την εργασία στις ανάγκες των εργαζομένων με αναπηρία, επιπλέον ανησυχούν για πιθανές αρνητικές επιπτώσεις όσον αφορά την επιχείρησή τους (Chen , Leader, Sung, & Leahy, 2014).

Ένας ακόμα παράγοντας που επηρεάζει την απασχόληση των ατόμων με ΔΑΦ είναι η ανεπαρκής πρόσβαση σε επαγγελματικές υπηρεσίες, οι οποίες είναι αναγκαίες για τα άτομα με ΔΑΦ καθώς μπορούν να επωφεληθούν στον εργασιακό τους τομέα με την βοήθεια των υπηρεσιών. Τέλος, κοινωνικοοικονομική κατάσταση της οικογένειας επηρεάζει σημαντικά τα άτομα με ΔΑΦ να εργαστούν, λόγω των περιορισμένων πόρων και των ευκαιριών και των μειωμένη πρόσβαση σε υπηρεσίες (Chen , Leader, Sung, & Leahy, 2014).

Παρά τις δυσκολίες που αναφέρθηκαν παραπάνω τα άτομα με αυτισμό, έχοντας τα χαρακτηριστικά αυτά της αναπηρίας τους, μπορούν να τα χρησιμοποιήσουν ως

προσόν και να προσφέρουν στην εργασία τους. Ωστόσο χρειάζεται πάντα η υποστήριξη τόσο των εργοδοτών όσο και των εργαζομένων αλλά και των υπηρεσιών.

Κεφάλαιο 4^ο Μεθοδολογία Έρευνας

4.1 Σκοπός της έρευνας και ερευνητικά ερωτήματα

Η επαγγελματική αποκατάσταση των ατόμων με ΔΑΦ παρουσιάζει ενδιαφέρον, τόσο από την πολιτεία όσο και από των ίδιων των ατόμων με ΔΑΦ και των οικογενειών τους. Η προεπαγγελματική εκπαίδευσης, κατέχει εξέχουσα σημασία για την προετοιμασία των ατόμων με ΔΑΦ, ούτως ώστε να προετοιμαστούν κατάλληλα για την διεκδίκηση μιας θέσης εργασίας κατά την ενηλικίωσή τους στην αγορά εργασίας.

Το ενδιαφέρον της συγκεκριμένης έρευνας επικεντρώνεται στην πληθυσμιακή ομάδα των εκπαιδευτικών δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης ειδικής αγωγής, με σκοπό την διερεύνηση των απόψεων και των αντιλήψεών που έχουν σε σχέση με την προεπαγγελματική εκπαίδευση των ατόμων με ΔΑΦ και την εργασιακή τους ετοιμότητα.

Ως ερευνητικά ερωτήματα τέθηκαν οι τρεις άξονες της ημιδομημένης συνέντευξης.

- α. Τα άτομα στο φάσμα του αυτισμού λαμβάνουν (ΔΑΦ) προεπαγγελματικές και κοινωνικές δεξιότητες, οι οποίες θα τα κάνουν ικανά να δουλεύουν με ασφάλεια και με αυτορρύθμιση του συναισθηματικού τους τομέα;
- β. Ποιες είναι οι δεξιότητες που προωθούν τα ΕΝΕΕΓΥΛ για την επαγγελματική εκπαίδευση ατόμων στο φάσμα του αυτισμού, και ποιες είναι οι αλλαγές τυχόν χρειάζονται;
- γ. Παρόλες τις προκλήσεις που αντιμετωπίζουν τα άτομα με ΔΑΦ μπορούν να λάβουν ειδική εκπαίδευση για να εργάζονται σε ένα ανταγωνιστικό περιβάλλον;

- δ. Ποια είναι η σημερινή κατάσταση στην Ελλάδα που αφορά την εργασιακή ένταξη των ατόμων με ΔΑΦ;

4.2 Συμμετέχοντες

Το δείγμα αποτέλεσαν 10 εκπαιδευτικοί, 4 γυναίκες και 6 άνδρες που να εργάζονται τα τελευταία 5 χρόνια σε σχολεία ΕΝΕΕΓΥΛ. Επελέγησαν εκπαιδευτικοί απ' όλη την Ελλάδα, οι οποίοι είχαν εμπειρία με άτομα με ΔΑΦ, στην διάρκεια της εκπαιδευτικής τους πορείας. Τα χαρακτηριστικά του δείγματος παρουσιάζονται στον πίνακα (Πίνακας 4 Χαρακτηριστικά του δείγματος.

Πίνακας 4 Χαρακτηριστικά του δείγματος

Συμμετέχοντες	
Φύλο	4 γυναίκες, 6 άνδρες
Ηλικία	21 έως 50
Εργασιακό καθεστώς	μόνιμοι, αναπληρωτές, ωρομίσθιοι
Εργασιακή εμπειρία γενικά σε σχολεία	1 έως 30
Εργασιακή εμπειρία σε δομές ειδικής αγωγής	ΝΑΙ - ΟΧΙ
Χρόνια εμπειρίας σε ΕΝΕΕΓΥΛ τα τελευταία 5 χρόνια σε έφηβους με ΔΑΦ	2 έως 5
Βασικές σπουδές	ΑΕΙ
Επαγγελματική ιδιότητα	Πληροφορικής, Φιλολογοί, Εικαστικοί , Ηλεκτρολόγοι, Μαθηματικοί, Ηλεκτρονικοί
Μετεκπαίδευση	Ειδική Αγωγή

4.3 Ερευνητικά εργαλεία

Ως βασικό εργαλείο συλλογής δεδομένων, επιλέχθηκε η ημιδομημένη συνέντευξη, καθώς δίνει την δυνατότητα τροποποίησης των ερωτήσεων ανάλογα με την αντίληψη του συνεντευκτή σε σχέση με το τι φαίνεται καταλληλότερο. Επίσης, κατά την διάρκεια της συνέντευξης μπορούν να δοθούν εξηγήσεις σε ερωτήσεις, οι οποίες φαίνεται να είναι ακατάλληλες σε κάποιον ερωτώμενο και να παραλειφθούν (Colin R. , 2007).

Η χρήση της συνέντευξης ενδείκνυται σε ειδικές κατηγορίες δειγμάτων, όπως στην παρούσα εργασία όπου οι ερωτώμενοι είναι εκπαιδευτικοί ειδικής αγωγής. Μέσα από τις συνεντεύξεις δίνεται η δυνατότητα να εξακριβωθούν οι αντιλήψεις και οι απόψεις των εκπαιδευτικών σχετικά με την εργασιακή ετοιμότητα ενηλίκων με ΔΑΦ. Για την διεξαγωγή της έρευνας, χρησιμοποιήθηκαν ερωτήσεις ανοιχτού τύπου, γιατί είναι ευέλικτες και επιτρέπουν να γίνει μια αληθινή αξιολόγηση αυτού που πιστεύει ο ερωτώμενος. Οι συνεντεύξεις των εκπαιδευτικών δομήθηκαν σύμφωνα με τους παρακάτω θεματικούς άξονες.

A. Προσωπικά στοιχεία εκπαιδευτικών
Τα ερωτήματα αφορούσαν το φύλο, την ηλικία, το εργασιακό καθεστώς την εργασιακή εμπειρία σε Γενικά σχολεία, την εργασιακή εμπειρία σε δομές Ειδικής αγωγής, την χρόνια εμπειρίας σε ΕΝΕΕΓΥΛ τα τελευταία 5 χρόνια σε έφηβους με ΔΑΦ, τις βασικές σπουδές, την επαγγελματική ιδιότητα και την μετεκπαίδευση

B. Προεπαγγελματικές και κοινωνικές δεξιότητες ατόμων με ΔΑΦ

Τα κύρια ερωτήματα στην θεματική αυτή ήταν:

1. *Τα άτομα με ΔΑΦ μπορούν να προφυλαχτούν από ατυχήματα και κινδύνους με εργαλεία που χρησιμοποιούν κατά την εργασία τους; Ποια είναι η άποψή σας;*
2. *Ένα βασικό χαρακτηριστικό των ατόμων με ΔΑΦ είναι η δυσκολία τους στην κοινωνική αλληλεπίδραση με τους άλλους, πιστεύετε πως μπορεί να επηρεάσει η δεξιότητα αυτή μια μελλοντική εργασία; Αν ναι δώστε μας ένα παράδειγμα.*
3. *Κατά την γνώμη σας τα άτομα με ΔΑΦ, πόσο μπορούν να έχουν αυτορρύθμιση στον συναισθηματικό τομέα; Τι συνέπειες μπορεί να έχει αυτό στην μελλοντική τους εργασία;*

Γ. Επαγγελματική εκπαίδευση ατόμων στο φάσμα του αυτισμού σε σχολεία ΕΝΕΕΓΥΛ

Τα κύρια ερωτήματα στην θεματική αυτή ήταν:

1. *Κατά την γνώμη σας το εκπαιδευτικό πρόγραμμα στα ΕΝΕΕΓΥΛ προωθεί τις δεξιότητες που χρειάζονται τα παιδιά με ΔΑΦ για μια πετυχημένη εργασιακή αποκατάσταση; Αν ναι, γιατί; Αν όχι, γιατί;*
2. *Ποιες δεξιότητες που διδάσκονται στα ΕΝΕΕΓΥΛ θεωρείτε ως τις πιο σημαντικές, η κατάρτιση, των οποίων οδηγεί σε εργασιακή αποκατάσταση των νέων με ΔΑΦ; Μπορείτε να μας δώσετε κάποιο παράδειγμα;*
3. *Θα προτείνατε κάποιες αλλαγές στα σχολεία ΕΝΕΕΓΥΛ μπορείτε να μας δώσετε κάποια παραδείγματα; Αν όχι, γιατί πιστεύετε ότι βοηθά τόσο τα άτομα με ΔΑΦ, η προεπαγγελματική εκπαίδευση με τον τρόπο που γίνεται τώρα στα ΕΝΕΕΓΥΛ;*

Δ. Εργασιακή ετοιμότητα ατόμων στο φάσμα του αυτισμού

Τα κύρια ερωτήματα στην θεματική αυτή ήταν:

1. *Ποιο νομίζεται ότι είναι οι σημαντικότερες προκλήσεις που αντιμετωπίζουν τα άτομα με ΔΑΦ, σ ένα νέο εργασιακό περιβάλλον;*
2. *Σε ποιους εργασιακούς χώρους νομίζεται θα μπορούσαν να ενταχθούν πιο εύκολα τα άτομα με ΔΑΦ; Μπορείτε να μας δώσετε κάποιο παράδειγμα;*
3. *Πιστεύετε πως τα άτομα με ΔΑΦ, θα μπορούσαν να τα καταφέρουν σε χώρους εργασίας που είναι απαιτητικοί (απαιτούν υψηλές αντοχές για συνεχόμενη εργασία υπό πίεση) και απαιτήσεις για παραγωγικότητα σε ανταγωνιστικό περιβάλλον; Αν ναι γιατί; Αν όχι γιατί;*
4. *Ποια πιστεύετε πως είναι η κατάσταση στην Ελλάδα όσον αφορά την εργασιακή ένταξη των ατόμων με ΔΑΦ; Μπορείτε να δώσετε κάποια παραδείγματα;*

4.4 Συλλογή δεδομένων

Η συλλογή των δεδομένων πραγματοποιήθηκε κατά τους μήνες Φεβρουάριο και Μάρτιο του 2022. Η δειγματοληψία βασίστηκε στην συγκατάθεση των ερωτώμενων να δώσουν συνέντευξη για την πραγματοποίηση της έρευνας. Οι εκπαιδευτικοί δέχτηκαν να συμμετάσχουν και να βοηθήσουν σε αυτή την προσπάθεια και να ακουστούν οι απόψεις τους, καθώς το θέμα της εργασιακής ετοιμότητας ατόμων με ΔΑΦ είναι σημαντικό, εφόσον το πρόγραμμα των σχολείων ΕΝΕΕΓΥΛ βασίζεται στην προεπαγγελματική εκπαίδευση.

Η επαφή με τους εκπαιδευτικούς έγινε μέσω διαφόρων κοινωνικών επαφών. Η πρώτη επαφή με τους εκπαιδευτικούς έγινε τηλεφωνικά, με σκοπό να γίνει η πλήρης περιγραφή της έρευνας που διεξάγεται, τον σκοπό της και την διαβεβαίωση της ανωνυμίας σε αυτή. Στην συνέχεια και εφόσον οι εκπαιδευτικοί δέχονταν να συμμετάσχουν στην έρευνα, συντάχθηκε ένα έντυπο συναίνεσης για να υπογραφεί πριν από την διεξαγωγή της συνέντευξης (Βλ. Παράρτημα Ι) Μόλις ολοκληρωνόταν η διαδικασία αυτή, οριζόταν η ώρα πραγματοποίησης της συνέντευξης μέσω Skype, λόγω προστασίας της δημόσιας υγείας από τον κίνδυνο διασποράς του κορονοϊού (Covid-19). Οι περισσότεροι εκπαιδευτικοί ήταν διαθέσιμοι απογευματινές ώρες, λόγω της πίεσης του προγράμματός τους.

Όλοι οι ερωτώμενοι είχαν την δυνατότητα της άνεσης του χρόνου να απαντήσουν, να μιλήσουν αυθόρμητα, να βοηθηθούν σε τυχόν δυσκολίες που αντιμετώπιζαν κατά την διάρκεια της συνέντευξης.

Οι συνεντεύξεις ολοκληρώθηκαν, μαγνητοφωνήθηκαν και παρατίθεται δείγμα της στο Παράρτημα 1, αφού απομαγνητοφωνήθηκαν.

4.5 Ανάλυση δεδομένων

Τα ποιοτικά δεδομένα που προέκυψαν από τις συνεντεύξεις των εκπαιδευτικών αποτέλεσαν πηγή πληροφόρησης για τις απόψεις σχετικά με την εργασιακή ετοιμότητα των ενηλίκων με ΔΑΦ. Η ανάλυση των ποιοτικών δεδομένων, έγινε με την προσέγγιση των Miles και Huberman (1994).

Με βάση την ανάλυση δεδομένων των Miles και Huberman, η ανάλυση γίνεται από τρεις ροές δραστηριότητας, οι οποίες είναι η μείωση των δεδομένων, η παρουσίαση των δεδομένων και η εξαγωγή και επαλήθευση των συμπερασμάτων.

Αναλυτικότερα, η μείωση των δεδομένων ξεκινά πριν από την συλλογή οποιονδήποτε δεδομένων, η ερευνήτρια παίρνει αποφάσεις για τη δειγματοληψία, τα άτομα από τα οποία θα πάρει συνέντευξη. Στην συνέχεια η ερευνήτρια μειώνει τον όγκο των δεδομένων κατά την διάρκεια και μετά την συλλογή δεδομένων, μέσω περιλήψεων και αποσπασμάτων (Colin R. , 2007).

Στην παρουσίαση των δεδομένων σύμφωνα με τους Miles και Huberman, χρειάζονται καλύτερα μέσα οργάνωσης, όπως είναι οι πίνακες, τα διαγράμματα, με τα μέσα αυτά μειώνεται ο όγκος των δεδομένων και αποφεύγονται τυχόν λάθη που μπορεί να προκύψουν, όπως είναι τα βιαστικά συμπεράσματα. Τέλος, γίνεται η εξαγωγή και επαλήθευση των συμπερασμάτων. Αυτές οι τρεις ροές δραστηριότητας, σχηματίζουν μια συνεχή επαναλαμβανόμενη διαδικασία (Colin R. , 2007).

Κεφάλαιο 5^ο Αποτελέσματα

5.1 Αποτελέσματα

Τα δεδομένα από τις συνεντεύξεις απομαγνητοφωνήθηκαν και αναλύθηκαν ποιοτικά. Εντοπίστηκαν λέξεις και φράσεις και αποδόθηκαν οι κατάλληλοι «κωδικοί», οι οποίοι ομαδοποιήθηκαν σε 10 κατηγορίες και εντάχθηκαν σε 3 θεματικούς άξονες.

Θεματικοί άξονες:

- A) Δεξιότητας ατόμων με ΔΑΦ
- B) Εκπαιδευτικό πρόγραμμα
- Γ) Εργασία και άτομα με ΔΑΦ

Κατηγορίες:

1. Προφύλαξη ατυχημάτων
2. Κοινωνική Αλληλεπίδραση στην εργασία
3. Αυτορρύθμιση και εργασία
4. Εκπαιδευτικό πρόγραμμα στα ΕΝΕΕΓΥΛ
5. Δεξιότητες που συνδέονται με την εργασία
6. Αλλαγές ΕΝΝΕΕΓΥΛ
7. Εργασιακές προκλήσεις
8. Κατάλληλοι εργασιακοί χώροι
9. Εργασία σε απαιτητικό περιβάλλον
1. Εργασιακή πραγματικότητα

Στην συνέχεια ακολουθεί ανάλυση των δεδομένων ανά θεματικό άξονα.

5.1.1 Θεματικός Άξονας: Δεξιότητες ατόμων με ΔΑΦ

Ο θεματικός άξονας Α περιλαμβάνει τα αποτελέσματα της ποιοτικής ανάλυσης σχετικά με τις δεξιότητες των ατόμων με ΔΑΦ. Στον Πίνακα 5 δίνεται μια συνοπτική εικόνα του συγκεκριμένου θεματικού άξονα με τις κατηγορίες, τους κωδικούς και τους εννοιολογικούς ορισμούς που τους αντιστοιχούν.

Πίνακας 5 Κατηγοριοποίηση και κωδικοποίηση των συνεντεύξεων - Θεματικός άξονας Α.

Θεματικός Άξονας Α: Δεξιότητες ατόμων με ΔΑΦ	
Κατηγορίες	Κωδικοί/ Εννοιολογικοί ορισμοί
Προφύλαξη ατυχημάτων	<ul style="list-style-type: none">▫ΑΞΔΕΑΤ- Αξιολόγηση ατόμου κατάλληλων δεξιοτήτων▫ΕΠΑΤΕΡΓ- Επίβλεψη ατόμων στα εργαστήρια▫ΥΠΑΤ- Λήψη κατάλληλης υποστήριξης▫ΚΑΤΕΚΠΑΙΔ- Κατάλληλη εκπαίδευση
Κοινωνική αλληλεπίδραση στην εργασία	<ul style="list-style-type: none">▫ΣΤΑΘΠΕΡ- Σταθερό περιβάλλον χωρίς έντονες αλλαγές▫ΥΠΟ- Υποστήριξη από το περιβάλλον του ατόμου με ΔΑΦ▫ΑΠΟΦΑΛ- Αποφυγή αλλαγών στην καθημερινότητα▫ΕΝΤΑΕΡΓΧΩΡ-Η ένταση στον εργασιακό χώρο επηρεάζει αρνητικά άτομα με ΔΑΦ

	ΕΝΗΜΣΥΝ- Κατάλληλη ενημέρωση συναδέλφων ΕΡΓΕΝΔ- Απασχόληση σε τομέα με εργασιακό ενδιαφέρον
Αυτορρύθμιση και εργασία	▫ΟΙΚΥΠΟ- Υποστήριξη από την οικογένεια ▫ΥΠΟΕΙΕΠ- Υποστήριξη από ειδικούς επαγγελματίες ▫ΟΙΚΕΡΓΠΕΡ- Εργασία σε οικείο εργασιακό περιβάλλον ▫ΕΚΠ- Εκπαίδευση σε θέματα αυτορρύθμισης ▫ΠΡΟΥΑΠΟΦΕΡΓΠΡΟ- Αποφυγή προβλημάτων σε μελλοντικές εργασίες ▫ΣΥΝΥΠΟ- Συνεχής υποστήριξη ▫ΕΓΚΥΠΟ- Η έγκαιρη υποστήριξη και βοήθεια είναι σημαντική για τον βαθμό επιρροής στην υπόλοιπη ζωή

Η ανάλυση των δεδομένων που προέκυψαν από τις συνεντεύξεις και αντιστοιχούν στους κωδικούς του άξονα Α έχουν ως εξής:

Προφύλαξη ατυχημάτων

Ένα σημαντικό ζήτημα στον τομέα εργασίας των ατόμων με ΔΑΦ είναι η αποφυγή ατυχημάτων κατά την εκπαίδευση. Αυτό μπορεί να επιτευχθεί μέσα από την σωστή αξιολόγηση του ατόμου, την επίβλεψη των ατόμων στα εργαστήρια και την κατάλληλη εκπαίδευση. *«Πρέπει σε κάθε παιδί να γίνει μία ακριβής αξιολόγηση της κατάστασής του». «...να αξιολογούν αν κινδυνεύουν από τα εργαλεία». «Μπορούνε να προφυλαχτούνε γιατί προτού ξεκινήσουν την πρακτική τους αξιολογούνται εάν έχουν τις κατάλληλες δεξιότητες». «Ναι γιατί γίνεται πρώτα αξιολόγηση των δυνατοτήτων τους. Η γνώμη μου είναι ότι πρέπει να τα χρησιμοποιεί αφού κάνει πρακτική πάνω σε αυτά». «Στα εργαστήρια υπάρχει μεγάλη επίβλεψη και αξιολόγηση των ικανοτήτων τους. Επομένως δεν υπάρχει πρόβλημα». «Θα πρέπει να υπάρχει πλήρης έλεγχος των εργαλείων. Μπορεί ένας ξαφνικός θόρυβος ή μία απροσδόκητη αλλαγή να τους αποσυντονίσει»*

Κοινωνική αλληλεπίδραση και εργασία

Υπάρχουν περιπτώσεις που άτομα με ΔΑΦ δεν καταφέρνουν να ανταποκριθούν στις απαιτήσεις της υποστηριζόμενης απασχόλησης. Οι λόγοι για τους οποίους πολλοί ενήλικες με ΔΑΦ αλλάζουν συχνά δουλειά περιλαμβάνουν

ακατάλληλη εργασιακή συμπεριφορά, έλλειψη κοινωνικών δεξιοτήτων, αδυναμία εκτέλεσης και ολοκλήρωσης εργασιών, αργό ρυθμό εργασίας και τις συστάσεις των επιχειρήσεων ότι το άτομο πρέπει να αλλάξει το εργασιακό του περιβάλλον (Sperry & Mesibov, 2005).

Οι συμμετέχοντες της έρευνας, στην πλειοψηφία τους (το 80%) επισήμαναν ότι δεν υπάρχει πρόβλημα στο χώρο εργασίας για τα άτομα με ΔΑΦ αν υπάρχει σταθερότητα περιβάλλοντος, λαμβάνουν υποστήριξη, ασχολούνται με μία δουλειά που τους αρέσει και είναι ενήμεροι οι συνάδελφοι για τις ιδιαιτερότητές τους: *«Δεν υπάρχει θέμα αν λειτουργούν σε σταθερό περιβάλλον χωρίς έντονες αλλαγές» «Θα μπορούσε να επηρεάσει ως ένα βαθμό, γιατί με την κατάλληλη υποστήριξη θα μπορούσαν να το προσπεράσουν» «Εξαρτάται από την υποστήριξη που έχουν από επαγγελματίες και από το σπίτι τους» «μπορεί να επηρεάσει εάν δεν έχει ενημερωθεί κατάλληλα το επαγγελματικό του περιβάλλον» «Εάν ασχολούνται με μία δουλειά που τους αρέσει δεν θα έχουν πρόβλημα»*

Αντιθέτως μόλις δύο (2) από τους δέκα (10) τόνισαν πως μπορεί να δημιουργηθεί πρόβλημα αν υπάρχει ένταση στον εργασιακό χώρο ή γίνονται αλλαγές σε βάρος των ατόμων με ΔΑΦ: *«Τα παιδιά με ΔΑΦ δεν θέλουν αλλαγές στο περιβάλλον τους. Θέλουν να λειτουργούν σε ήρεμο περιβάλλον και πάντα να τους ειδοποιούν όταν πρόκειται να γίνει κάποια αλλαγή» «Μπορεί να επηρεάσει εάν είναι ένα περιβάλλον που όλοι φωνάζουν» «Αν κάποιος κάνει κανέναν απότομο θόρυβο ή ακούσουν ένα κουδούνι πολύ δυνατά, μπορεί να έχουν πρόβλημα.»*

Αυτορρύθμιση και εργασία

Η ρύθμιση του συναισθήματος και η αύξηση των συμπτωμάτων που σχετίζονται με το συναίσθημα είναι μια περιοχή ιδιαίτερης δυσκολίας για τα άτομα με ΔΑΦ (Totsika, Hastings, Emerson, Lancaster, & Beridge, 2011). Στη βιβλιογραφία, ο όρος «ρύθμιση συναισθημάτων» αναφέρεται στο εύρος των γνωστικών, φυσιολογικών και συμπεριφορικών ικανοτήτων που επιτρέπουν σε ένα άτομο να παρακολουθεί και να ρυθμίζει την εμφάνιση, το σθένος, την ένταση και την έκφραση των συναισθημάτων και της διέγερσής του.

Για να μπορέσουν να εργαστούν τα άτομα με ΔΑΦ είναι σημαντικό να υπάρχει αυτορρύθμιση. Αυτό μπορούν να το πετύχουν με τη στήριξη της οικογένειας, την κατάλληλη εκπαίδευση, την υποστήριξη από ψυχολόγο και την αποφυγή εργασιακών συγκρούσεων: *«Εξαρτάται από την βοήθεια που λαμβάνουν από το σπίτι τους και από επαγγελματίες ψυχολόγους», «Η αυτορρύθμισή τους εξαρτάται εάν δουλεύουν σε γνώριμο περιβάλλον», «...με την κατάλληλη εκπαίδευση θα μπορούν να μάθουν να κάνουν αυτορρύθμιση ώστε να μπορέσουν να προσαρμοστούν στην μελλοντική τους εργασία», «Η αυτορρύθμιση εξαρτάται από το πόσο γρήγορα έλαβαν υποστήριξη και βοήθεια. Αυτή όμως είναι πολύ σημαντική και θα επηρεάσει την υπόλοιπη ζωή τους».*

5.1.2 Θεματικός Άξονας: Εκπαιδευτικό πρόγραμμα

Ο θεματικός άξονας Β περιλαμβάνει τα αποτελέσματα της ποιοτικής ανάλυσης που αφορά το εκπαιδευτικό πρόγραμμα σε σχολεία ΕΝΕΕΓΥΛ. Στον Πίνακα 6 *Κατηγοριοποίηση και κωδικοποίηση των συνεντεύξεων - Θεματικός άξονας Β*, δίνεται μια συνοπτική εικόνα του συγκεκριμένου θεματικού άξονα με τις κατηγορίες, τους κωδικούς και τους εννοιολογικούς ορισμούς που τους αντιστοιχούν.

Πίνακας 6 *Κατηγοριοποίηση και κωδικοποίηση των συνεντεύξεων - Θεματικός άξονας Β*.

Θεματικός Άξονας Β: Εκπαιδευτικό πρόγραμμα	
Κατηγορίες	Κωδικοί/ Εννοιολογικοί ορισμοί
Εκπαιδευτικό πρόγραμμα στα ΕΝΕΕΓΥΛ	<ul style="list-style-type: none"> ▫ ΕΛΕΡΓ- Έλλειψη εξοπλισμού στα εργαστήρια ▫ ΣΤΟΧΕΚΠ- Εκπαίδευση σε επαγγέλματα με προοπτική εργασίας ▫ ΣΥΝΠΡΟΣ- Μαζική προσπάθεια για την επίτευξη του καλύτερου αποτελέσματος ▫ ΜΗΕΠΑΡΚΕΚΠ- Μη λήψη επαρκούς εκπαίδευσης ▫ ΙΔΑΤΟΜ- Μέριμνα για την ιδιαιτερότητα κάθε ατόμου ▫ ΕΙΔΣΧΟΛ- Προώθηση πολλών ειδικοτήτων
Δεξιότητες που συνδέονται με την εργασία	<ul style="list-style-type: none"> ▫ ΑΥΤΟΦ- Ανάπτυξη της δεξιότητας, αυτοφροντίδας

	<ul style="list-style-type: none"> ▫ ΑΥΤΟΕΚΤ- Ανάπτυξη της δεξιότητας, αυτοεκτίμησης ▫ ΑΥΤΟΡΡΥΘ-Ανάπτυξη της δεξιότητας, αυτορρύθμιση ▫ ΑΥΤΟΑΠΟ- Ανάπτυξη της δεξιότητας, αυτοαποτελεσματικότητα ▫ ΑΥΤΟΝ- Ανάπτυξη της δεξιότητας, αυτονομία ▫ ΑΥΤΟΕΚ- Ανάπτυξη της δεξιότητας, αυτοεκτίμηση
Αλλαγές σε σχολεία ΕΝΕΕΓΥΛ	<ul style="list-style-type: none"> ▫ ΕΚΔΡ- Οργάνωση εκπαιδευτικών εκδρομών ▫ ΠΡΟΣΚΤΙΡ- Πρόσβαση σε όλες τις κτηριακές εγκαταστάσεις του σχολείου ▫ ΔΙΑΧΑΠΑΙΔ- Διαχωρισμός παιδιών ανάλογα την πάθηση ▫ ΕΞΟΠΛ- Περισσότερος εξοπλισμός ▫ ΠΡΟΣ- Πρόσληψη προσωπικού ▫ ΕΡΓΑΣΤ- Δημιουργία και ένταξη νέων εργαστηρίων και ειδικοτήτων

Ακολούθως αναλύονται τα δεδομένα που αντιστοιχούν στους κωδικούς του άξονα Β:

Εκπαιδευτικό πρόγραμμα στα ΕΝΕΕΓΥΛ

Πολλά άτομα με ΔΑΦ δυσκολεύονται να βρουν εργασία, καθώς δεν έχουν αναπτύξει κατάλληλες δεξιότητες που θα τους βοηθήσουν στην επαγγελματική τους πορεία. Δεδομένου του μειωμένου αριθμού απασχόλησης των ατόμων με ΔΑΦ, είναι προφανές ότι πρέπει να γίνουν περισσότερες αλλαγές στον τομέα της εκπαίδευσης. Παρά τις σημαντικές ενδείξεις ότι τα άτομα με ΔΑΦ μπορούν να διδαχθούν επαγγελματικές δεξιότητες, εξακολουθεί να υπάρχει διαφορά στις κατάλληλες μεθόδους κατάρτισης και εάν συγκεκριμένες παρεμβάσεις που στοχεύουν σε επαγγελματικές δεξιότητες έχουν οδηγήσει σε διαρκή μακροπρόθεσμη απασχόληση (Brock , και συν., 2016).

Τα αποτελέσματα έδειξαν ότι σύμφωνα με τους συμμετέχοντες, οι οποίοι στην πλειοψηφία τους (το 80%) απάντησαν πως τα ΕΝΕΕΓΥΛ θα πρέπει να βελτιωθούν όσον αφορά τους πόρους, να προσφέρουν εκπαίδευση σε περισσότερες ειδικότητες και η εκπαίδευση να είναι στοχευμένη «..ελλείψεις στα εργαστήρια»

«Εκπαιδεύονται σε επαγγέλματα όπου θα μπορούνε να βρουν δουλειά» «Πρωθεί πολλές ειδικότητες και σημαντικές, όπως Πληροφορική, Ηλεκτρολογία, Ηλεκτρονική κ.ά» «..σύγχρονα επαγγέλματα, όπως πληροφορική, ηλεκτρονική και Κομμωτική». Αντίθετα δυο (2) από τους δέκα (10) συμμετέχοντες της έρευνας, τόνισαν τις ιδιαιτερότητες του κάθε ατόμου: *«...πρέπει να καλύπτουν όλες τις ιδιαιτερότητες των παιδιών...» «σεβασμός προς την ιδιαιτερότητα των παιδιών».*

Δεξιότητες που συνδέονται με την εργασία

Οι δεξιότητες που συνδέονται με την εργασία είναι οι επικοινωνιακές ικανότητες, οι διαπροσωπικές ικανότητες, η αυτοδιεγερτική συμπεριφορά, οι κοινωνικές δεξιότητες, οι δεξιότητες αυτοδιαχείρισης, οι δεξιότητες ασφάλειας και οι οργανωτικές δεξιότητες (Mulligan , Healy, Lydon , Moran , & Foody, 2014). Οι τεκμηριωμένες διαδικασίες που υπάρχουν για τη διδασκαλία αυτών των δεξιοτήτων θα πρέπει να χρησιμοποιηθούν και να διερευνηθούν περαιτέρω για τη βελτίωση των προοπτικών απασχόλησης σε αυτόν τον πληθυσμό.

Οι συμμετέχοντες στην έρευνα επισήμαναν την ανάγκη τα άτομα με ΔΑΦ να έχουν ικανότητα αυτοφροντίδας, αυτοεκτίμηση, αυτορρύθμιση και αυτοαποτελεσματικότητα και αυτονομία: *«Η πιο σημαντική δεξιότητα είναι της αυτό-φροντίδας . Πρέπει να εξυπηρετείται μόνος/η σε όλους τους τομείς της καθημερινότητας για να μπορέσει να μπορέσει να εργαστεί», «Νομίζω της αυτοεκτίμησης καθώς κάθε παιδί ειδικεύεται στο επάγγελμα που έχει διαλέξει», «Νομίζω της αυτορρύθμισης. Πρέπει να ελέγχουνε τα συναισθήματά τους και τις αντιδράσεις του, «Μαθαίνουν να κάνουν κάτι, να είναι αποτελεσματικοί σε αυτό και παράλληλα να έχουν ελπίδες ότι θα μπορούνε να έχουν επαγγελματική αποκατάσταση», «Αυτοαποτελεσματικότητα. Τα παιδιά μαθαίνουν να τελειώνουν ότι αρχίζουν».*

Αλλαγές σε σχολεία ΕΝΕΕΓΥΛ

Βασικός στόχος ενός προγράμματος επαγγελματικής εκπαίδευσης ατόμων με ΔΑΦ είναι οι μαθητές να αναπτύξουν δεξιότητες αυτογνωσίας, να ενημερωθούν για το εκπαιδευτικό σύστημα, τις σπουδές, τα επαγγέλματα και την κοινωνικοοικονομική ζωή, να λάβουν καθοδήγηση με αποφάσεις σταδιοδρομίας, να λάβουν κατάλληλη εκπαίδευση και να βιώσουν τη μετάβαση σε επαγγελματικά, οικονομικά και κοινωνική πραγματικότητα όσο το δυνατόν πιο ομαλά.

Οι συμμετέχοντες εξ ολοκλήρου, επεσήμαναν ότι στα ΕΝΕΕΓΥΛ πρέπει να γίνουν αλλαγές ως προς την προσβασιμότητα των κτιρίων, την σωστή κατανομή των μαθητών σε τάξεις, τον εξοπλισμό και τον εμπλουτισμό των ειδικοτήτων: *«Περισσότερες ειδικότητες, όπως οδοντοτεχνίτη, ζαχαροπλαστικής κ.ά. που δεν έχει το σχολείο που δουλεύω, καθώς και μεγαλύτερο άνοιγμα στο κοινό για να γνωρίσουν τις δυνατότητες του παιδιών με ΔΑΦ» «..Περισσότερος εξοπλισμός και περισσότερες*

ειδικότητες ώστε να καλύπτουν τις επιθυμίες για επαγγελματική αποκατάσταση όλων των παιδιών» «Περισσότερος εξοπλισμός και περισσότερες ειδικότητες» «Νομίζω οι αλλαγές πρέπει να ξεκινήσουν στα ίδια τα κτίρια που πρέπει να γίνουν προσβάσιμα για όλα τα παιδιά . Και σε αυτό υστερούν. Αν δεν γίνουν προσβάσιμα τότε ότι και να γίνει είναι δώρο άδωρο» «Στο ΕΝΕΕΓΥΛ που δουλεύω όλα τα παιδιά σπουδάζουν μαζί. Παιδιά με ΔΑΦ, κωφά, άλλα με προβλήματα όρασης. Θα ήταν καλύτερα τα τμήματα να χωρίζονταν ανάλογα με την πάθηση» «..Περισσότερος εξοπλισμός και περισσότερες ειδικότητες ώστε να καλύπτουν τις επιθυμίες για επαγγελματική αποκατάσταση όλων των παιδιών»

5.1.3 Θεματικός Άξονας: Εργασία και άτομα με ΔΑΦ

Ο θεματικός άξονας Γ περιλαμβάνει τα αποτελέσματα της ποιοτικής ανάλυσης που αφορά την εργασία των ατόμων με ΔΑΦ. Στον δίνεται μια συνοπτική εικόνα του συγκεκριμένου θεματικού άξονα με τις κατηγορίες, τους κωδικούς και τους εννοιολογικούς ορισμούς που τους αντιστοιχούν.

Θεματικός Άξονας Γ: Εργασία και άτομα με ΔΑΦ	
Κατηγορίες	Κωδικό/ Εννοιολογικοί ορισμοί
Εργασιακές προκλήσεις	<ul style="list-style-type: none"> ▫ ΕΠΙΚ- Επικοινωνία με συναδέλφους ▫ ΜΗΙΣΟΤΑΠ- Μη ισότιμη αποδοχή ▫ ΡΑΤΣ- Ρατσισμός, μη αποδοχή του διαφορετικού
Κατάλληλοι εργασιακοί χώροι	<ul style="list-style-type: none"> ▫ ΣΤΑΘΗΡΕΜΠΕΡ- Χώροι εργασίας με σταθερό και ήρεμο εργασιακό περιβάλλον ▫ ΗΛΕΚΤ- Το επάγγελμα της ηλεκτρολογίας ▫ ΠΛΗΡΟΦ- Το επάγγελμα της πληροφορικής ▫ ΒΙΒΛ- Το επάγγελμα του βιβλιοθηκονόμου
Εργασία σε απαιτητικό περιβάλλον	<ul style="list-style-type: none"> ▫ ΕΠΑΓΠΠΕΣ- Δυσκολία αντιμετώπισης επαγγελματικής πίεσης ▫ ΑΠΟΣΥΝΤ- Το απαιτητικό περιβάλλον αποσυντονίζει τα άτομα από την εργασία τους

	▫ΕΝΤΟΘΟΡ- Οι έντονοι θόρυβοι είναι αρνητικοί για τα άτομα με ΔΑΦ
Εργασιακή πραγματικότητα	▫ΕΡΓΑΑΠΟΡ- Μικρό ποσοστό απορρόφησης αποφοίτων ▫ΣΧΟΛΕΠΙΧ- Συνεργασία σχολείου με επιχειρήσεις ▫ΔΗΜΤΟΜ- Προσπάθεια ένταξης ατόμων με ΔΑΦ στον δημόσιο τομέα ▫ΙΔΙΩΤΟΜ- Δυσκολία πρόσληψη προσωπικού ατόμων με ΔΑΦ στον ιδιωτικό τομέα

Ακολούθως αναλύονται τα δεδομένα που αντιστοιχούν στους κωδικούς του άξονα Γ:

Εργασιακές προκλήσεις

Η απασχόληση είναι σημαντικό συστατικό της ανεξάρτητης ενήλικης ζωής, με έντονο αντίκτυπο στην υγεία, την ποιότητα ζωής και την ευημερία για κάθε άτομο, συμπεριλαμβανομένων των ατόμων με ΔΑΦ (Roux, et al., 2013). Η δυσκολία στην απόκτηση και διατήρηση της απασχόλησης είναι ένα από τα σημαντικότερα προβλήματα των ατόμων με ΔΑΦ. Όσοι βρίσκονται σε σταθερή απασχόληση, μπορούν να αυξήσουν την κοινωνική τους θέση και να γίνουν μέρος μιας κοινωνίας. Η οικονομική τους ανεξαρτησία και αυτονομία ενισχύονται και εξαρτώνται λιγότερο από τις οικογένειές τους ή από δημόσια χρηματοδοτούμενα προγράμματα (Roux, et al., 2013). Αντίθετα, η ανεργία σε άτομα με ΔΑΦ έχει συσχετιστεί με αρνητικές επιπτώσεις στην ψυχολογική και σωματική τους υγεία, αυξημένη θνησιμότητα και υψηλότερο ποσοστό περιστατικών αυτοκτονίας.

Σύμφωνα με τους συμμετέχοντες οι σημαντικότερες εργασιακές προκλήσεις που αντιμετωπίζουν είναι η δυσκολία στην επικοινωνία, η μη ισότιμη αποδοχή, και ο ρατσισμός. Σημαντικός είναι ο αριθμός των συμμετεχόντων, μόλις τέσσερις (4) στους δέκα (10) τόνισαν τον ρατσισμό ως μια από τις εργασιακές προκλήσεις: *«Η κοινωνικότητα και η επικοινωνία με ξένους ανθρώπους» «Δυστυχώς ο ρατσισμός και η μη ισότιμη αποδοχή» «..ισότιμη αποδοχή. Συνήθως αμφιβάλλουν για τις ικανότητές τους» «Δυστυχώς ο ρατσισμός και η μη ισότιμη αποδοχή» «Μάλλον ο ρατσισμός, οι Έλληνες δεν είναι ακόμα μαθημένοι να δέχονται ισότιμα τα παιδιά με ειδικές ανάγκες. Και αυτά από την πλευρά τους πρέπει να κάνουν διπλή προσπάθεια για να τα αποδεχτούνε» «Τα άτομα με ΔΑΦ παρόλο που έχουν πρόβλημα να νοιώθουν και να εκφράζονται συναισθηματικά, συνήθως είναι πανέξυπνα και στεναχωριούνται όταν λαμβάνουν το ρατσισμό, που δυστυχώς είναι πολύ συνηθισμένος στην Ελλάδα».*

Κατάλληλοι εργασιακοί χώροι

Κατάλληλοι εργασιακοί χώροι για τα άτομα με ΔΑΦ σύμφωνα με τους συμμετέχοντες είναι σταθερά και ήρεμα εργασιακά περιβάλλοντα: *«Σε χώρους όπου υπάρχει ήρεμο σταθερό περιβάλλον. Δεν παίζει ρόλο το επάγγελμα αλλά το σταθερό περιβάλλον»*, *«Εργαστήρια με ήρεμο σταθερό περιβάλλον»*, *«Πρέπει ο χώρος που εργάζονται να είναι σταθερός, να μην υπάρχει έντονη φασαρία ούτε απότομες αλλαγές. Δεν μπορούνε να δουλέψουν σε έναν χώρο όπου όλοι φωνάζουν»*, *«Δεν έχουν πρόβλημα με ότι αποφασίσουν αρκεί το περιβάλλον να μην έχει δυνατούς θορύβους»*, *«Σε επαγγέλματα που απαιτούν ήρεμο περιβάλλον, όπως προγράμματα υπολογιστών»*.

Χαρακτηριστικά αναφέρθηκαν ως κατάλληλοι εργασιακοί χώροι εργασίες που σχετίζονται με ηλεκτρολογία, ηλεκτρονική και πληροφορική και οι βιβλιοθήκες: *«Επιδιορθώσεις ηλεκτρονικών και κομπιούτερ. Είναι επάγγελμα που δουλεύεις μόνος χωρίς να δέχεσαι περισπασμούς από άλλους»*, *«..αλλά νομίζω κυρίως στον τομέα της Ηλεκτρονικής και στην Πληροφορική»*, *«Σε βιβλιοθήκες, καθώς μαθαίνουν οργάνωση, και σε απλά προγράμματα υπολογιστών»*.

Εργασία σε απαιτητικό περιβάλλον

Οι συμμετέχοντες στην παρούσα έρευνα υποστήριξαν ότι τα άτομα με ΔΑΦ πολύ δύσκολα μπορούν να ανταποκριθούν σε ένα απαιτητικό εργασιακό περιβάλλον λόγω πίεσης, ενδεχομένων θορύβων που θα υπάρχουν και της δυσκολίας τους να διαχειρίζονται αλλαγές: *«Μάλλον θα αντιμετωπίσουν προβλήματα από την πίεση»*, *«Δεν νομίζω γιατί έχουν πρόβλημα με τους θορύβους και την επαγγελματική πίεση»*, *«Δεν νομίζω. Θα αποσυντονίζονταν»*, *«Τα άτομα με ΔΑΦ δεν έχουν πρόβλημα με αντοχές και ώρες εργασίας. Αντιθέτως, όμως έχουν πρόβλημα με το πόσο ήσυχο ή πολύβουο είναι ένα περιβάλλον»*.

Εργασιακή πραγματικότητα

Η επαγγελματική αποκατάσταση των ατόμων με ΔΑΦ στην Ελλάδα υπολείπεται σημαντικά σε σχέση με τις άλλες χώρες: *«Παγκοσμίως μόνο το 20% των ατόμων με ΔΑΦ απορροφώνται επαγγελματικά. Και στην Ελλάδα είναι μικρότερο»*

Οι συμμετέχοντες προτείνουν να υπάρξει σύνδεση σχολείου με επιχειρηματικούς οργανισμούς και να ενισχυθεί η παρουσία ατόμων με ΔΑΦ στον ιδιωτικό τομέα καθώς υπάρχει μόνο στο δημόσιο τομέα: *«Τα ΕΝΕΕΓΥΑ πρέπει να κάνουν ανοίγματα προς το κοινό, και ενημέρωση για τις δυνατότητες των παιδιών με ΔΑΦ»* *«Στον Δημόσιο υπάρχει ελπίδα να βρουν δουλειά αλλά ανοίγουν λίγες θέσεις»* *«Γίνονται προσπάθειες από το Κράτος αλλά ακόμα υπάρχει πολύς δρόμος μπροστά για την εργασιακή ένταξη των νέων με ΔΑΦ.»* *«Διάβασα ότι άνοιξαν θέσεις για 1000 θέσεις για πρόσληψη στο Δημόσιο. Αυτό είναι πολύ σημαντικό για αυτά»*.

5.2 Συζήτηση

Στόχος της συγκεκριμένης ερευνητικής εργασίας ήταν η διερεύνηση των απόψεων και των αντιλήψεων εκπαιδευτικών ειδικής αγωγής δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης για την εργασιακή ετοιμότητα ενηλίκων στο φάσμα του αυτισμού.

Ως προς το πρώτο ερευνητικό ερώτημα, σχετικά με την προφύλαξη των ατόμων με ΔΑΦ από ατυχήματα ή κινδύνους από εργαλεία που χρησιμοποιούν κατά την εργασία τους, φαίνεται πως οι εκπαιδευτικοί συμφωνούν πως μπορούν να προστατεύσουν τον εαυτό τους. Οι εκπαιδευτικοί σύμφωνα με τις απαντήσεις τους δίνουν ιδιαίτερη σημασία στην εκπαίδευσή των ατόμων, ώστε να μπορέσουν να αντιμετωπίσουν τυχόν ατυχήματα κατά την διαδικασία της εργασίας τους με εργαλεία που απαιτούνται για την ολοκλήρωσή της. Γίνεται αξιολόγηση των ικανοτήτων του κάθε ατόμου ξεχωριστά, ώστε να δοθεί στον καθένα η κατάλληλη εκπαίδευση με σκοπό την προφύλαξή τους.

Αναφερόμενοι στις κοινωνικές δεξιότητες των ατόμων με ΔΑΦ, προέκυψε και το δεύτερο ερευνητικό ερώτημα, το οποίο αφορά στην δυσκολία τους στην κοινωνική αλληλεπίδραση και στον βαθμό που είναι πιθανόν να επηρεάσει σε μια μελλοντική εργασία. Οι εκπαιδευτικοί δεν έδωσαν μια ξεκάθαρη απάντηση, αναφέρθηκαν στην δυσκολία που έχουν τα άτομα με ΔΑΦ στο κοινωνικό τομέα, αλλά σε σχέση με μια μελλοντική εργασία, απάντησαν κυρίως με πιθανότητες, αν είναι για παράδειγμα ενημερωμένο το προσωπικό, αν η εργασία του επιτρέπει να έχει κοινωνικές συναναστροφές. Ωστόσο όλοι είχαν ως κοινή απάντηση την στήριξη που πρέπει να έχει το άτομο από την οικογένειά του και τους ειδικούς επαγγελματίες, για να μπορέσει να αντιμετωπίσει ζητήματα που αφορούν το θέμα αυτό. Το 2021 πραγματοποιήθηκε έρευνα από το Seaver Autism Center, στην οποία έδειξε πως το 90% των θέσεων εργασίας δεν καλύπτονται από άτομα με ΔΑΦ, λόγω δυσκολίας στην επικοινωνία, αλλά και στις κοινωνικά ακατάλληλες συμπεριφορές και στην δυσκολία κατανόησης των άλλων. Ωστόσο, για την επίλυση του προβλήματος για την απασχόληση, είναι η δημιουργία προγραμμάτων ανάπτυξης κοινωνικών δεξιοτήτων (Gorenstein, 2021)

Στην συνέχεια, το τρίτο ερευνητικό ερώτημα που εξετάζει την αυτορρύθμιση που μπορεί να έχουν στο συναισθηματικό τομέα και στις συνέπειες που μπορεί να έχει σε μια μελλοντική εργασία, οι εκπαιδευτικοί ανέφεραν πως είναι αρκετά δύσκολο να αναπτύξουν την δεξιότητα αυτή, της αυτορρύθμισης, χρειάζεται να γίνει εκπαίδευση από μικρή κιόλας ηλικία και μπορεί να μην σταματήσει και μεγαλώνοντας. Είναι απαραίτητη η στήριξη από την οικογένεια και τους ειδικούς επαγγελματίες. Στην εργασία αργότερα, σύμφωνα με τους εκπαιδευτικούς μπορεί να έχει συνέπειες ως προς την αντιμετώπιση ζητημάτων που θα προκύψουν κατά την εργασία, στις συναναστροφές με τους άλλους και στην διαχείριση του εαυτού τους σε δύσκολες καταστάσεις.

Το τέταρτο ερευνητικό ερώτημα, αναφέρεται συγκεκριμένα στα σχολεία ΕΝΕΕΓΥΛ και στην προώθηση των δεξιοτήτων των ατόμων με ΔΑΦ, που χρειάζονται σε μια εργασία. Οι απαντήσεις των εκπαιδευτικών ήταν θετικές και τόνισαν την προσπάθεια των ΕΝΕΕΓΥΛ που έχουν ως στόχο την πετυχημένη εργασιακή αποκατάσταση των ατόμων με ΔΑΦ. Μέσα από το εκπαιδευτικό πρόγραμμα αναπτύσσονται οι απαραίτητες δεξιότητες ανάλογα με τις δυνατότητες του κάθε ατόμου. Ωστόσο, αν και στην διεθνή βιβλιογραφία δεν υπάρχουν αντίστοιχες σχολικές δομές για να υπάρξει σύγκριση, στην έρευνα των Knott και Asselin (1999), οι εκπαιδευτικοί ειδικής αγωγής δείχνουν να εμπλέκονται στον σχεδιασμό των εξατομικευμένων εκπαιδευτικών προγραμμάτων και στον σχεδιασμό της μετάβασης των ατόμων με αναπηρία.

Συνεχίζοντας, στο πέμπτο ερευνητικό ερώτημα, αναφέρθηκαν συγκεκριμένα οι δεξιότητες που είναι σημαντική η κατάκτησή τους για την εργασιακή αποκατάσταση των ατόμων, οι οποίες όπως ανέφεραν οι εκπαιδευτικοί είναι, η αυτοφροντίδα, η αυτοεκτίμηση, η αυτονομία, η αυτοαποτελεσματικότητα, η αυτορρύθμιση και ο αυτοέλεγχος.

Ως προς το έκτο ερευνητικό ερώτημα, τέθηκαν οι αλλαγές που πρότειναν οι εκπαιδευτικοί ότι πρέπει να γίνουν στα σχολεία ΕΝΕΕΓΥΛ. Συγκεκριμένα τόνισαν την αναγκαιότητα για την ένταξη νέων εργαστηρίων και ειδικοτήτων αλλά και την αγορά νέου εξοπλισμού, απαραίτητα για την καλύτερη λειτουργία του εκπαιδευτικού προγράμματος. Επίσης, όσον αφορά την λειτουργία του σχολείου οι εκπαιδευτικοί πρότειναν τα παιδιά να χωρίζονται στις τάξεις ανάλογα με την αναπηρία τους καθώς αυτό καθιστά δύσκολη την εκπαιδευτική διαδικασία. Τέλος, σημαντική είναι η προσβασιμότητα στις κτηριακές εγκαταστάσεις των σχολείων, οι οποίες δυσκολεύουν τα παιδιά στην καθημερινότητά τους.

Τα επόμενα ερευνητικά ερωτήματα είχαν ως σκοπό να επικεντρωθούν στην εργασιακή ετοιμότητα των ατόμων με ΔΑΦ. Συγκεκριμένα στο έβδομο ερευνητικό ερώτημα, οι εκπαιδευτικοί ρωτήθηκαν για τις προκλήσεις που πιθανά αντιμετωπίζουν τα άτομα με ΔΑΦ στο εργασιακό περιβάλλον και όλοι απάντησαν ομόφωνα τον ρατσισμό, στηριζόμενοι στο γεγονός πως η ελληνική κοινωνία δεν είναι ακόμα έτοιμη να αποδεχτεί ισότιμα άτομα με κάποια αναπηρία, διαφορετικά σε σχέση με την πλειοψηφία μιας κοινωνίας.

Σε επόμενο ερευνητικό ερώτημα οι εκπαιδευτικοί πρότειναν κάποια επαγγέλματα, στα οποία κατά την άποψή τους θα μπορούσαν να ενταχθούν πιο εύκολα. Αναφέρθηκαν κυρίως στο εργασιακό περιβάλλον, να είναι δηλαδή σε ένα ήρεμο και σταθερό περιβάλλον δίνοντας ως παραδείγματα τα επαγγέλματα όπως ηλεκτρολογία, πληροφορικής και βιβλιοθηκονομίας.

Στο ερώτημα, αν μπορούν τα άτομα με ΔΑΦ να ανταποκριθούν σε εργασιακά περιβάλλοντα με απαιτήσεις για παραγωγικότητα, οι γνώμες δίστανται καθώς κάποιοι απάντησαν πως είναι δύσκολο να ανταπεξέλθουν καθώς αποπροσανατολίζονται σε αντίθεση με τις υπόλοιπες απαντήσεις ήταν θετικές ως προς την αντιμετώπιση των ατόμων με ΔΑΦ σε απαιτητικά περιβάλλοντα δεδομένου ότι μπορούν να ανταποκριθούν χάρις στις αντοχές που έχουν στην δυνατότητα να εργαστούν με υπομονή αρκετές ώρες.

Στο τελευταίο ερώτημα οι εκπαιδευτικοί εξέφρασαν την άποψή τους σε σχέση με την κατάσταση που επικρατεί στην Ελλάδα όσον αφορά την εργασιακή ένταξη των ατόμων με ΔΑΦ. Όλοι οι εκπαιδευτικοί εξέφρασαν την δυσαρέσκειά τους καθώς στην Ελλάδα όλα κυλούν με αργούς ρυθμούς, βρίσκουν θετικό το γεγονός ωστόσο που στον Δημόσιο τομέα ανοίγουν κάποιες θέσεις εργασίας κατά καιρούς που μπορεί να απορροφήσει ένα μέρος του πληθυσμού αυτού, ωστόσο στον ιδιωτικό τομέα είναι αρκετά δύσκολη η κατάσταση καθώς ακόμα δεν έχουν καταρριφθεί κάποια στερεότυπα της κοινωνίας σε σχέση με τα άτομα με αναπηρία.

Καταλήγοντας, τα ευρήματα για την εργασιακή ετοιμότητα των ατόμων με ΔΑΦ, έδειξαν πως στα σχολεία ΕΝΕΕΓΥΛ γίνεται μια σημαντική προσπάθεια από όλους ούτως ώστε να επιτευχθούν τα καλύτερα αποτελέσματα στα άτομα με ΔΑΦ κατά την αποφοίτησή τους από την δευτεροβάθμια εκπαίδευση. Ωστόσο οι δυσκολίες που αντιμετωπίζουν κατά την μετάβασή τους στην ενήλικη ζωή στον τομέα της εργασιακής αποκατάστασης είναι αρκετά, καθώς έχουν να διαχειριστούν ζητήματα που αφορούν τον εαυτό τους, των γύρω τους αλλά και της κοινωνίας γενικότερα, καθώς η στήριξη της ελληνικής κοινωνίας δεν είναι αρκετή για να μπορέσει ένα άτομο με ΔΑΦ να σταθεί επάξια ως ενήλικας.

5.3 Περιορισμοί της έρευνας και μελλοντικές προτάσεις

Σε κάθε έρευνα υπάρχουν και κάποιοι περιορισμοί που θα πρέπει να λαμβάνονται υπόψη. Αρχικά, η συγκεκριμένη έρευνα διεξήχθη στην Θεσσαλονίκη με αποτέλεσμα να ζητηθούν απόψεις από εκπαιδευτικούς ειδικής αγωγής που ζουν και εργάζονται στην Θεσσαλονίκη, λόγω του περιορισμένου δείγματος, δεν μπορεί να γίνει η γενίκευση των αποτελεσμάτων στον γενικότερο πληθυσμό. Η αναζήτηση και καταγραφή και από άλλες περιοχές της Ελλάδος θα είχε περισσότερο αντιπροσωπευτικά αποτελέσματα, ωστόσο αποτέλεσε μια πολύ καλή ευκαιρία διερεύνησης της εργασιακής ετοιμότητας ενηλίκων με ΔΑΦ.

Στην έρευνα δεν χρησιμοποιήθηκε ως τεχνική η τριγωνοποίηση, ο συνδυασμός ποσοτικών και ποιοτικών προσεγγίσεων. Επίσης, οι ερωτήσεις που επιλέχθηκαν αφορούσαν μόνο άτομα με ΔΑΦ και αυτό είχε δυσκολία ώστε να μπορέσουν οι εκπαιδευτικοί να απαντήσουν καθώς έφερναν παραδείγματα και από άλλες αναπηρίες που είχαν στο σχολείο τους.

Ακόμα, η συνεντεύξεις έγιναν μέσω Skype και αυτό δυσκόλευε τον συνομιλητή να αισθανθεί πιο άνετα στην συζήτηση. Αρκετοί εκπαιδευτικοί αναφέρθηκαν πως θα ήταν καλύτερα να γινόταν η συζήτηση από κοντά.

Η παρούσα έρευνα θα μπορούσε να επεκταθεί και σε άλλους τομείς σχετικά με το θέμα της. Η εργασιακή ετοιμότητα των ενηλίκων με ΔΑΦ διερευνήθηκε από την σκοπιά των εκπαιδευτικών ειδικής αγωγής δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης, ωστόσο θα μπορούσε να διερευνηθεί η εργασιακή ετοιμότητα και από την μεριά των εργοδοτών, οι οποίοι έχουν δώσει την δυνατότητα σε άτομα με ΔΑΦ να εργαστούν μετα την δευτεροβάθμια φοίτησή τους.

Τέλος, θα μπορούσε να διερευνηθεί και η αποτελεσματικότητα των επαγγελματικών προγραμμάτων στα σχολεία δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης, ώστε να εξεταστεί αν τα άτομα με ΔΑΦ με το πέρας της φοίτησής τους έχουν αναπτύξει τις επαγγελματικές δεξιότητες που απαιτούνται για την εύρεση θέσεων εργασίας ή αν χρειάζονται βελτίωση τα προγράμματα αυτά που στοχεύουν στην εργασιακή ετοιμότητα.

Αναφορές

- Pratt, C. (2017). *Indiana University Bloomington*. Ανάκτηση από www.iidc.indiana.edu: <https://www.iidc.indiana.edu/pages/characteristics>
- Ε.Σ.Α.μεΑ. (2021, Ιούλιος 5). Έρευνα: Μεγάλες πληγές η έλλειψη υποστήριξης των μαθητών με αναπηρία στη β' βάρθμια και η επαγγελματική τους εκπαίδευση. *Εθνική Συνομοσπονδία Ατόμων με Αναπηρία*.
- Baker, J. (2010, March 23). *PEDIATRICS*. Ανάκτηση από www.pediatrics.aappublications.org: <https://pediatrics.aappublications.org/content/pediatrics/125/6/1101.full.pdf>
- Bonnie , E. (2013, Ιούλιος). *US National Library of Medicine*. Ανάκτηση από www.ncbi.nlm.nih.gov: <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC3757918/>
- Brock , M., Cannella-Malone, H., Schaefer, J., Justin Page , E., Andzik , N., & Seaman , R. (2016). Efficacy of training job coaches to implement evidence-based instructional strategies.
- Chen , J., Leader, G., Sung, C., & Leahy, M. (2014, 12 24). *Springer Link*. Ανάκτηση από www.link.springer.com: <https://link.springer.com/article/10.1007/s40489-014-0041-6>
- Cohen, L., Manion , L., & Morrison , K. (2000). *Research Methods in Education*.
- Coleman, D., & Adams, J. (2017). *Survey of vocational experiences of adults with Autism Spectrum Disorders, and recommendations on improving their employment*. USA: Arizona State University.
- Colin , R. (2007). *Η Έρευνα του πραγματικού κόσμου* . Αθήνα : Gutenberg.
- Colin , T. (2021, June 28). *Patient*. Ανάκτηση από www.patient.info: <https://patient.info/doctor/autistic-spectrum-disorders-pro>
- Cook, K., & Willmerdinger, A. (2015). *The History of Autism*. Narrative Documents.
- Crayola Beauty Lips. (2014, February 23). *Parents* . Ανάκτηση από www.parents.com: https://www-parents-com.translate.google/?_x_tr_sl=en&_x_tr_tl=el&_x_tr_hl=el&_x_tr_pto=nui,sc
- Creswell, J. (2015). *Educational Research: Planning, Conducting, and Evaluating Quantitative and Qualitative Research*.
- Davenport, L., Allisey, A., Page, K., LaMontagne, A., & Reavley, N. (2016). How can organizations help employees thrive? The development of guidelines for promoting

positive mental health at work. *International Journal of Workplace Health Management*.

Department of Health . (2021, May 20). *Department of Health* . Ανάκτηση από www.health-ni.gov.uk: https://www.health-ni.gov.uk/sites/default/files/publications/health/accessible-asd-children-ni-2021_0.pdf?_x_tr_sl=en&_x_tr_tl=el&_x_tr_hl=el&_x_tr_pto=nui,sc

Dunn, E., Aknin, L., & Norton , M. (2008, March 21). Spending money on others promotes happiness.

e-νομοθεσία.gr . (2016, Νοεμβρίου 1). *e-νομοθεσία.gr*. Ανάκτηση από www.e-nomothesia.gr: <https://www.e-nomothesia.gr/kat-epikheireseis/n-4019-2011.html>

e-νομοθεσία.gr . (2021, Φεβρουαρίου 22). *e-νομοθεσία.gr*. Ανάκτηση από www.e-nomothesia.gr: <https://www.e-nomothesia.gr/kat-ergasia-koinonike-asphalise/n-2643-1998.html>

e-νομοθεσία.gr. (1986, Οκτώβριος 2). *e-νομοθεσία.gr*. Ανάκτηση από www.e-nomothesia.gr: <https://www.e-nomothesia.gr/suntaksiodotika/nomos-1648-1986-phek-147a-2-10-1986.html>

Gillberg, C. (2015, February). *National Library of Medicine National Institutes of Health*. Ανάκτηση από www.ncbi.nlm.nih.gov: <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC4495836/>

Gorenstein, M. (2021, June 25). Social Skills Intervention: A Key Piece of the Employment Puzzle. New York .

Griffiths, A., Giannantonio, C., Hanson , A., & Cardinal , D. (2016). *Autism in the Workplace: Assessing the Transition Needs of Young Adults with Autism Spectrum Disorder*. Chapman University.

Hospital for Sick Children . (2017, June 2). *neurology centre toronto*. Ανάκτηση από <https://neurologycentretoronto.com/>: <https://neurologycentretoronto.com/wp-content/uploads/2017/06/02-Characteristics-of-ASD.pdf>

Indeed Editorial Team. (2021, 6 10). Career Development Theory: Definition and Introduction. *Indeed*, σσ. 1-2.

Kearon , D. (2018). What Helps Adults With Autism Get and Keep a Job?

Knott, L., & Asselin , S. (1999, January 1). Transition Competencies: Perception of Secondary Special Education Teachers. Virginia.

Kober, R., & Eggleton, I. (2005). The effect of different types of employment on quality of life. *Journal of Intellectual Disability Research*.

Leaf, J., Oppenheim-Leaf, M., Call, N., Shelbdon, J., & Sherman , J. (2012). Comparing the teaching interaction procedure to social stories for people with autism. *Journal of Applied Behaviour Analysis*.

- Lorenz, T., Frischling, C., Cuadros, R., & Heinitz, K. (2016). Autism and Overcoming Job Barrier: Comparing Job-Related Barriers and Possible Solutions in and outside of Autism-Specific Employment.
- Loyd, R., & Brolin, D. (1997). *Life Centered Career Education: Modified Curriculum for Individuals with Moderate Disabilities*. Virginia.
- Mason, J. (2002). *Qualitative Researching*, London, Sage (chapter 4 contains some useful advice for interview design and how to ensure that the questions you use are consistent with the research design and theoretical framework you employ).
- McGlashan, T. (2011). Eugen Bleuler: Centennial Anniversary of his 1911 Publication of *Dementia Praecox or the Group of Schizophrenias*. Στο T. H. McGlashan, *Eugen Bleuler: Centennial Anniversary of his 1911 Publication of Dementia Praecox or the Group of Schizophrenias* (σσ. 1101–1103). *Schizophrenia in Translation-Feature* Editor: Thomas McGlashan.
- Mulligan, S., Healy, O., Lydon, S., Moran, L., & Foody, C. (2014). An analysis of treatment efficacy for stereotyped and repetitive behaviors in autism. *Review Journal of Autism and Developmental Disorders*.
- Palmer, C., & Bolderston, A. (2006). A brief introduction to qualitative research. *Can J Med Radiat Technol*.
- Pierce, K., Gazestani, V., & Bacon, E. (2019). Evaluation of the diagnostic stability of the early autism spectrum disorder phenotype in the general population starting at the 12 months.
- Pratt, C. (2017). *INDIANA UNIVERSITY BLOOMINGTON*. Ανάκτηση από www-iidc-indiana-edu.:https://www-iidc-indiana-edu.translate.google.com/pages/characteristics?_x_tr_sl=en&_x_tr_tl=el&_x_tr_hl=el&_x_tr_pto=nui,op,sc
- R H Haryanti . (2018). *IOP Conference Series: Materials Science and Engineering*. Ανάκτηση από www.iopscience.iop.org:https://iopscience.iop.org/article/10.1088/1757-899X/306/1/012105/pdf
- Roux, M., Shattuck, P., Cooper, B., Anderson, K., Wagner, M., & Narendorf, S. (2013, September 9). Postsecondary Employment Experiences Among Young Adults With an Autism Spectrum Disorder.
- Shattuck, P., Narendorf, S., Cooper, B., Sterzing, P., Wagner, M., & Taylor, J. (2012). Postsecondary Education and Employment Among Youth With an Autism Spectrum Disorder. *Pediatrics*, 2011-2864.
- Shogren, K., & Plotner, A. (2012, February). Transition Planning for Students with Intellectual Disability, Autism and Other Disabilities: Data from the National Longitudinal Transition Study-2. *University of Illinois at Urbana-Champaign*, σσ. 1-36.
- Sperry, L., & Mesibov, G. (2005). Perceptions of social challenges of adults with autism spectrum disorder.
- Sullings, N., & Baranger, A. (2014). *AUTISM AND WORK Together we can*. Autism-Europe.

- Totsika, V., Hastings, R., Emerson, E., Lancaster, G., & Beridge, D. (2011). A population-based investigation of behavioural and emotional problems and maternal mental health: Associations with autism spectrum disorder and intellectual disability. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*.
- Turner-Brown, L., Perry, T., Dichter, G., Bodfish, J., & Penn, D. (2008). Brief Report: Feasibility of Social Cognition and Interaction Training for Adults with High Functioning Autism. *Journal of Autism and Developmental Disorders*.
- Wehman, P., & Hendricks, D. (2009, March 24). Transition From School to Adulthood for Youth With Autism Spectrum Disorders: Review and Recommendations. *SAGE journals*, σσ. 77-78.
- Wehman, P., Schall, C., Carr, S., Targett, P., West, M., & Cifu, G. (2014). Transition From School to Adulthood for Youth With Autism Spectrum: What We Know and What We Need to Know. *Journal of Disability Policy Studies*, 2-13.
- World Health Organization . (2021, June 1). *World Health Organization* . Ανάκτηση από [www.who.int: https://www.who.int/news-room/fact-sheets/detail/autism-spectrum-disorders](https://www.who.int/news-room/fact-sheets/detail/autism-spectrum-disorders)
- Ylisaukko-oja, T., Wendt, T., Sarenius, S., Kempas, E., Varilo, T., Wendt, L., . . . Jarvela, I. (2004, January 27). *Molecular Psychiatry*. Ανάκτηση από [www.nature.com: https://www.nature.com/articles/4001385](https://www.nature.com/articles/4001385)
- Αλευριάδου, Α., Αναστασίου, Δ., Αντωνοπούλου, Κ., Αστέρη, Θ., Μπελίτσου, Ν., Παπαδόπουλος, Θ., . . . Σταυρούση, Π. (2011). Διαθεματικό Ενιαίο Πλαίσιο Προγράμματος Σπουδών και Αναλυτικά Προγράμματα Σπουδών υποχρεωτικής εκπαίδευσης για μαθητές με μέτρια και ελαφρά νοητική καθυστέρηση.
- Γραμμένου, Α. (2021). Αντιλήψεις των Εργοδοτών για τα Άτομα στο Φάσμα του Αυτισμού: Μια διαδικτυακή εκπαίδευση για την αύξηση της γνώσης και τη μείωση της κοινωνικής απόστασης. ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑΣ.
- Γρανάζης. (2020, Μάιος 8). *Κύριος Γρανάζης* . Ανάκτηση από <https://kyriosgranazis.gr/%CE%BF-%CF%81%CF%8C%CE%BB%CE%BF%CF%82-%CF%84%CF%89%CE%BD-%CE%B4%CE%B5%CE%BE%CE%B9%CE%BF%CF%84%CE%AE%CF%84%CF%89%CE%BD-%CE%B1%CF%85%CF%84%CE%BF%CF%80%CF%81%CE%BF%CF%83%CE%B4%CE%B9%CE%BF%CF%81%CE%B9/>
- Ευρωπαϊκή επιτροπή . (2010, Νοέμβριος 15). Ευρωπαϊκή στρατηγική για την αναπηρία 2010-2020: Ανάνεωση της δέσμευσης για μια Ευρώπη χωρίς εμπόδια. Βρυξέλλες.
- Εφημερίδα Της Κυβερνήσεως . (2020). Εθνικό Σύστημα Επαγγελματικής Εκπαίδευσης, Κατάρτισης και Διά Βίου Μάθησης. *Εφημερίδα Της Κυβερνήσεως*, 27-28.
- Εφημερίδα της Κυβερνήσεως. (2018, Αυγούστου 20). Ωρολόγια προγράμματα του Λυκείου των Ενιαίων Ειδικών Επαγγελματικών Γυμνασίων – Λυκείων. Αθήνα.

- Εφημερίδα της Κυβερνήσεως. (2021, Αύγουστος 26). Ωρολόγιο Πρόγραμμα των μαθημάτων του Γυμνασίου ΕΝ.Ε.Ε.ΓΥ-Λ. – “Εργαστήρια Δεξιοτήτων. Αθήνα.
- Καλογεροπούλου, Ε. (2021). *Δικαίωμα Νομική Βάση*. Ανάκτηση από www.dikaioma.autismthessaly.gr: <https://dikaioma.autismthessaly.gr/synopsis-vasis/9-ergasia-sunoptika/>
- Καραβασιλειάδου, Γ., & Τόπη, Ρ. (2018). Παιδιά στο φάσμα του αυτισμού: μια διερεύνηση των χαρακτηριστικών της μαθηματικής τους σκέψης. Αλεξανδρούπολη.
- Κουβαριτάκη, Ι., Πατσιάλα, Δ., & Γρέγου, Σ. (2021, Οκτώβριος 31). *Οδηγός για τον αυτισμό στην Ελλάδα autismap*. Ανάκτηση από www.autismap.gr: <https://autismap.gr/nomothesia/ergasiaka-dikaiomata-apsxolisi>
- Κουτουμάνος, Α. (2019). Διαγνωστικά Κριτήρια για τις Διαταραχές Αυτιστικού Φάσματος (ΔΑΦ).
- Λασιθιωτάκη, Μ. (2006). *NOESI*. Ανάκτηση από www.noesi.gr: <https://www.noesi.gr/book/syndrome/autism-traits>
- Λογάρας, Δ. (2013). *Εργασία-Απασχόληση και Αναπηρία*. Αθήνα: Εθνική Συνομοσπονδία Ατόμων με Αναπηρία.
- Μαρκάκης, Ε. (2004). ΑΝΑΛΥΤΙΚΑ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΑ ΣΠΟΥΔΩΝ ΥΠΟΧΡΕΩΤΙΚΗΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ ΓΙΑ ΜΑΘΗΤΕΣ ΜΕ ΜΕΤΡΙΑ ΚΑΙ ΕΛΑΦΡΙΑ ΝΟΗΤΙΚΗ ΚΑΘΥΣΤΕΡΗΣΗ. Αθήνα.
- Μαυροπούλου, Σ. (2007). *Η κοινωνική ένταξη σε σχολείο και η μετάβαση σε χώρο εργασίας για τα άτομα στο φάσμα του αυτισμού: Θεωρητικά ζητήματα και εκπαιδευτικές παρεμβάσεις*. Βόλος : Γράφημα .
- Νανοπούλου, Μ. (2012). *Αμητός Ι.Α. Πανεπιστημίου Πελοποννήσου*. Ανάκτηση από www.amitos.library.uop.gr: <https://amitos.library.uop.gr/xmlui/bitstream/handle/123456789/4177/%CE%9D%CE%B1%CE%BD%CE%BF%CF%80%CE%BF%CF%8D%CE%BB%CE%BF%CF%85%20%CE%9C%CE%B1%CF%81%CE%AF%CE%B1.pdf?sequence=1&isAllowed=y>
- Νανοπούλου, Μ. (2015). Ανάπτυξη δεξιοτήτων εκπαιδευτικών στην ειδική αγωγή και εκπαίδευση για την διαχείριση προβλημάτων σε μαθητές με σύνθετες γνωστικές, συναισθηματικές και κοινωνικές δυσκολίες και στις οικογένειές τους. Καλαμάτα .
- Ο.Α.Ε.Δ. (2021). Απασχόληση και Ευπαθείς Κοινωνικές Ομάδες. Αθήνα .
- Οργανισμός Ηνωμένων Εθνών (ΟΗΕ). (2008, Μάιος 4). *Ηνωμένα Έθνη* . Ανάκτηση από www.unric.org: <https://unric.org/el/%CF%83%CF%8D%CE%BC%CE%B2%CE%B1%CF%83%CE%B7-%CE%B3%CE%B9%CE%B1-%CF%84%CE%B1-%CE%B4%CE%B9%CE%BA%CE%B1%CE%B9%CF%8E%CE%BC%CE%B1%CF%84%CE%B1-%CF%84%CF%89%CE%BD-%CE%B1%CF%84%CF%8C%CE%BC%CF%89%CE%BD-%CE%BC-2/>
- Παππά, Β. (2016, Σεπτεμβρίου 1). *psychologynow*. Ανάκτηση από www.psychologynow.gr: <https://www.psychologynow.gr/arthra-psychologias/oikogeneia-kai-paidi/goneiki-anatrofi/2557-i-ennoia-tis-metavasis-ston-kyklo-tis-zois-tis-vasilikis-pappa.html>

- Σερεμετίδου , Ν. (2019, Ιανουάριος). *Πανεπιστήμιο Μακεδονίας* . Ανάκτηση από www.dspace.lib.uom.gr:
<https://dspace.lib.uom.gr/bitstream/2159/22534/4/SeremetidouNikoletaMsc2019.pdf>
- Σούλης , Σ. (2013). *ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ ΚΑΙ ΑΝΑΠΗΡΙΑ*. Αθήνα: Εθνική Συνομοσπονδία Ατόμων με Αναπηρία (Ε.Σ.Α.με.Α).
- Σταμπολτζή, Α., Καλούρη , Ρ., & Τσίτσου, Ε. (2018). Η μετάβαση από τη δευτεροβάθμια στην τριτοβάθμια εκπαίδευση για μαθητές με διάγνωση στο αυτιστικό φάσμα. *Έρευνα στην εκπαίδευση*, σσ. 28-43.
- Τσαμπουνάρη , Σ. (2021, Ιανουάριος). *ΙΝΕ - ΓΣΕΕ*. Ανάκτηση από www.inegsee.gr:
https://www.inegsee.gr/wp-content/uploads/2021/01/EPAGGELMATIKI_EKPAIDEUSI_KAI_ATOMA_ME_ANAPHRIA.pdf
- Υπουργείο Παιδείας και Θρησκευμάτων . (2020, Ιούνιος 25). *Ελληνική Δημοκρατία-Υπουργείο Παιδείας και Θρησκευμάτων* . Ανάκτηση από www.minedu.gov.gr:
https://www.minedu.gov.gr/publications/docs2020/%CE%95%CE%9E%CE%95_-80813_-2020_-_%CE%95%CE%BD%CE%AD%CF%81%CE%B3%CE%B5%CE%B9%CE%B5%CF%82_%CF%80%CF%81%CE%BF%CE%B3%CF%81%CE%B1%CE%BC%CE%BC%CE%B1%CF%84%CE%B9%CF%83%CE%BC%CE%BF%CF%8D_%CE%94.%CE%95_%CE%A3%CE%9

Παράρτημα Ι

Έντυπο Συγκατάθεσης

Καλείτε να συμμετάσχετε στην έρευνα που διεξάγεται από εμένα την Γρηγοριάδου Σοφία, μεταπτυχιακή φοιτήτρια του Τμήματος Διοικητικής Επιστήμης και Τεχνολογίας του Πανεπιστημίου Δυτικής Μακεδονίας. Η συμμετοχή σας είναι εθελοντική. Μπορείτε να αφιερώσετε όσο χρόνο χρειάζεστε για να διαβάσετε το έντυπο συγκατάθεσης, κατόπιν ενημέρωσης.

Σας ζητάμε να συμμετάσχετε στην παρούσα έρευνα με θέμα «Στάσεις και αντιλήψεις εκπαιδευτικών δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης για την εργασιακή ετοιμότητα ενηλίκων στο φάσμα του αυτισμού», με σκοπό μέσα από την έρευνα αυτή, να αναδυθούν οι δυσκολίες αλλά και οι δυνατότητες των ατόμων στο φάσμα του αυτισμού σχετικά με την εργασιακή τους ετοιμότητα. Οι απαντήσεις στις ερωτήσεις της συνέντευξης αποτελούν συγκατάθεση συμμετοχής στην παρούσα έρευνα.

Δεν υπάρχουν προβλέψιμοι κίνδυνοι που προκύπτουν από την συμμετοχή σας στην παρούσα έρευνα. Εάν αισθανθείτε δυσφορία κατά την απάντησή σας σε συγκεκριμένες ερωτήσεις, παρακαλούμε μη διστάσετε να ζητήσετε να παραλειφθούν.

Δεν θα έχετε κάποιο άμεσο ή μελλοντικό οικονομικό όφελος από την συμμετοχή σας στην παρούσα έρευνα.

Οποιοσδήποτε πληροφορίες αποκτηθούν σχετικά με την παρούσα έρευνα, οι οποίες θα μπορούσαν να σας ταυτοποιήσουν προσωπικά, θα παραμείνουν απόρρητες και θα αποκαλυφθούν με την άδειά σας ή όπως προβλέπεται από την νόμο. Τα δεδομένα θα φυλάσσονται με ευθύνη του ερευνητή. Η συνέντευξη στην παρούσα έρευνα θα ηχογραφηθεί. Σε περίπτωση που τα αποτελέσματα της έρευνας δημοσιευθούν ή παρουσιαστούν σε συνέδρια δεν θα συμπεριληφθούν πληροφορίες που θα αποκαλύπτουν την ταυτότητά σας.

Μπορείτε να επιλέξετε να συμμετέχετε ή όχι στην παρούσα έρευνα. Αν συμμετέχετε εθελοντικά σε αυτή την έρευνα, μπορείτε να αποχωρήσετε οποιαδήποτε στιγμή χωρίς καμία συνέπεια. Μπορείτε επίσης, να αρνηθείτε να απαντήσετε σε οποιοσδήποτε ερωτήσεις δεν επιθυμείτε και να παραμείνετε στην έρευνα. Ο ερευνητής μπορεί να σας ζητήσει να αποσυρθείτε από την έρευνα, αν ανακύψουν περιστάσεις που το απαιτούν.

Μπορείτε να αποσύρετε την συγκατάθεσή σας οποιαδήποτε στιγμή και να διακόψετε την συμμετοχή σας χωρίς καμία κύρωση.

Διάβασα τα παραπάνω και αποδέχομαι την συμμετοχή μου στην έρευνα

Όνοματεπώνυμο:

Ημερομηνία:

Υπογραφή:

Παράρτημα II

1^η Περίπτωση

(όπου Α συνεντευξιαστής και όπου Β συνεντευξιαζόμενος)

A: Καλησπέρα σας

B: Καλησπέρα σας

A: Θα ξεκινήσουμε με τις ερωτήσεις που αφορούν τα δημογραφικά στοιχεία

B: Βεβαίως είμαι στην διάθεσή σας.

A: Πόσο χρονών είστε;

B: 35

A: Εργάζεστε ως μόνιμος, αναπληρωτής ή ωρομίσθιος

B: Ως αναπληρωτής εργάζομαι

A: Έχετε εργαστεί σε γενικά σχολεία;

B: Ναι για 13 χρόνια περίπου εργάστηκα

A: Σε δομές ειδικής αγωγής έχετε εργαστεί;

B: Ναι, για περίπου 5 χρόνια στο Κέντρο Ειδικής αγωγής Ανάπτυξη και Λόγος

A: Πόσα χρόνια εργάζεστε σε σχολεία ΕΝΕΕΓΥΛ

B: Τα τελευταία 4 χρόνια

A: Είστε απόφοιτος ΑΕΙ ή ΤΕΙ;

B: ΑΕΙ

A: Σε τι ειδικότητα;

B: στην ειδικότητα της πληροφορικής

A: Έχετε κάνει κάποια μετακπαίδευση σε κάποιο επιμορφωτικό πρόγραμμα ή σε κάποιο μεταπτυχιακό;

B: Ναι, έκανα ένα μεταπτυχιακό στην ειδική αγωγή, για να μπορέσω να εργαστώ σε ειδικά σχολεία.

A: Ωραία θα περάσουμε στις ερωτήσεις της συνέντευξης που αφορούν άτομα με ΔΑΦ.

B: Ωραία, ας ξεκινήσουμε

A: Τα άτομα με ΔΑΦ μπορούν να προφυλαχτούν από ατυχήματα και κινδύνους με εργαλεία που χρησιμοποιούν κατά την εργασία τους; Ποια είναι η άποψή σας;

B: Πιστεύω πως ναι μπορούν να λειτουργήσουν όπως όλα τα άτομα αρκεί να έχουν λάβει την κατάλληλη υποστήριξη και εκπαίδευση.

A: Στον δικό σας τομέα, της πληροφορικής έχετε εκπαιδεύσει τα άτομα με ΔΑΦ να προφυλαχτούν σε πιθανούς κινδύνους;

B: Ναι, πάντα αναφέρονται οι κίνδυνοι, στο δικό μας κομμάτι είναι ο τρόπος που διαχειρίζονται τον υπολογιστή και τις ιστοσελίδες που μπαίνουν. Με την πάροδο του χρόνου έχουν διαφορά με το πως λειτουργούν.

A: Ένα βασικό χαρακτηριστικό των ατόμων με ΔΑΦ είναι η δυσκολία τους στην κοινωνική αλληλεπίδραση με τους άλλους, πιστεύετε πως μπορεί να επηρεάσει η δεξιότητα αυτή μια μελλοντική εργασία;

B: Ναι δυσκολεύονται αρκετά, φαίνεται στην καθημερινότητά τους, σε αυτό το κομμάτι τους βοηθά ο ψυχολόγος και ο κοινωνικός λειτουργός του σχολείου. Πάντως είναι ένα θέμα που θίγουν οι γονείς πάντα στις συναντήσεις μας. Θέλουν να ξέρουν αν έχει φίλους το παιδί τους, αν κάνει παρέα με άλλα παιδιά όταν είναι στο σχολείο.

A: Σε μια μελλοντική εργασία μπορεί να τους επηρεάσει η δυσκολία αυτή;

B: Πιστεύω πως εξαρτάται από την βοήθεια που έλαβαν και που θα συνεχίσουν να λαμβάνουν. Χρειάζεται και μετά την αποφοίτησή τους από το σχολείο να συνεχίσουν να λαμβάνουν υποστήριξη σε αυτό το κομμάτι.

A: Κατά την γνώμη σας τα άτομα με ΔΑΦ, πόσο μπορούν να έχουν αυτορρύθμιση στον συναισθηματικό τομέα;

B: Νομίζω τα άτομα με ΔΑΦ μπορεί να κλείνονται στον εαυτό τους, αλλά με την κατάλληλη εκπαίδευση θα μπορούν να μάθουν να κάνουν αυτορρύθμιση ώστε να μπορέσουν να προσαρμοστούν στην μελλοντική τους εργασία.

A: Τι συνέπειες μπορεί να έχει αυτό στην μελλοντική τους εργασία;

B: Μπορεί να δυσκολευτούν να διαχειριστούν τους συναδέλφους τους. Έχουν την διάθεση να λένε την άποψή τους αν και μπορεί να μην είναι σωστή ώστε να ειπωθεί σ' ένα άτομο. Είναι αρκετά αυθόρμητοι στον λόγο τους.

A: Ως εργαζόμενος σε σχολείο ΕΝΕΕΓΥΛ κατά την γνώμη σας το εκπαιδευτικό πρόγραμμα που έχει προωθεί τις δεξιότητες που χρειάζονται τα παιδιά με ΔΑΦ για μια πετυχημένη εργασιακή αποκατάσταση;

B: Νομίζω ότι όλοι οι συνάδελφοι κάνουν πολύ καλή δουλειά παρόλο που δεν έλαβαν όλοι επαρκή εκπαίδευση. Υπάρχει πολύ φιλότιμο και από την πλευρά των παιδιών και των καθηγητών και τα αποτελέσματα είναι πολύ καλά κατά τη γνώμη μου.

A: Ποιες δεξιότητες που διδάσκονται στα ΕΝΕΕΓΥΛ θεωρείτε ως τις πιο σημαντικές, η κατάκτηση, των οποίων οδηγεί σε εργασιακή αποκατάσταση των νέων με ΔΑΦ;

B: Η αυτονομία και οι επαγγελματικές δεξιότητες. Οποιαδήποτε δουλειά και να κάνουν πρέπει να είναι αυτόνομοι και να έχουν τις κατάλληλες δεξιότητες όπως όλοι οι νέοι.

A: Μπορείτε να μας δώσετε κάποιο παράδειγμα;

B: Θα πρέπει να μπορούν να φροντίσουν για παράδειγμα τον εαυτό τους, την προσωπική υγιεινή τους, την εμφάνισή τους ειδικά όταν πηγαίνουν σε μια εργασία, να μετακινούνται από το σπίτι στην εργασία τους μόνοι αν είναι εφικτό.

A: Θα προτείνατε κάποιες αλλαγές στα σχολεία ΕΝΕΕΓΥΛ μπορείτε να μας δώσετε κάποια παραδείγματα;

B: Όχι δεν θα έκανα κάποια ουσιαστική αλλαγή.

A: Γιατί πιστεύετε ότι βοηθά τόσο τα άτομα με ΔΑΦ, η προεπαγγελματική εκπαίδευση με τον τρόπο που γίνεται τώρα στα ΕΝΕΕΓΥΛ;

B: Η προεπαγγελματική εκπαίδευση βοηθά πολύ τα παιδιά ιδίως αφού μετά την αποφοίτησή τους και κατά τη διάρκειά τους θα κάνουν και πρακτική σε κανονικά εργαστήρια ή σε ιδιώτες.

A: Ποιες νομίζεται ότι είναι οι σημαντικότερες προκλήσεις που αντιμετωπίζουν τα άτομα με ΔΑΦ, σ' ένα νέο εργασιακό περιβάλλον;

B: Μάλλον ο ρατσισμός, οι Έλληνες δεν είναι ακόμα μαθημένοι να δέχονται ισότιμα τα παιδιά με ειδικές ανάγκες. Και αυτά από την πλευρά τους πρέπει να κάνουν διπλή προσπάθεια για να τα αποδεχτούνε.

A: Σε ποιους εργασιακούς χώρους νομίζεται θα μπορούσαν να ενταχθούν πιο εύκολα τα άτομα με ΔΑΦ;

B: Σε όλα τα επαγγέλματα, αρκεί να έχουν λάβει την κατάλληλη εκπαίδευση.

A: Μπορείτε να μας δώσετε κάποιο παράδειγμα;

B: Νομίζω κυρίως στον τομέα της Ηλεκτρονικής και στην Πληροφορική.

A: Πιστεύετε πως τα άτομα με ΔΑΦ, θα μπορούσαν να τα καταφέρουν σε χώρους εργασίας που είναι απαιτητικοί (απαιτούν υψηλές αντοχές για συνεχόμενη εργασία υπό πίεση) και απαιτήσεις για παραγωγικότητα σε ανταγωνιστικό περιβάλλον;

B: Μάλλον όχι

A: Γιατί θεωρείτε πως δεν θα μπορούσαν να τα καταφέρουν;

B: Θα αντιμετωπίσουν προβλήματα από την πίεση που θα δέχονται.

A: Ποια πιστεύετε πως είναι η κατάσταση στην Ελλάδα όσον αφορά την εργασιακή ένταξη των ατόμων με ΔΑΦ;

B: Δεν είναι και πολύ καλή εν έτη 2022. Στο ιδιωτικό τομέα πολύ δύσκολα να απορροφηθούν. Στον Δημόσιο γίνονται κάποιες προσλήψεις ανά διαστήματα βέβαια. Πάντως όσα παιδιά έχουν αποφοιτήσει από το σχολείο κανένα δεν έχει εργαστεί, έχω κρατήσει επαφές με κάποιες οικογένειες και όλα τα παιδιά είναι στο σπίτι, χωρίς να κάνουν κάτι ιδιαίτερο στην καθημερινότητά τους.

A: Σας ευχαριστώ πολύ για το χρόνο σας ήταν πολύ ενδιαφέρουσα η συζήτησή μας

B: Ευχαριστώ πολύ που μου δώσατε την ευκαιρία να πω αυτά που βλέπω καθημερινά στην εργασία μου. Θα χαρώ πολύ να επισκεφθείτε το σχολείο μας.

A: Με μεγάλη ευχαρίστηση, με την πρώτη ευκαιρία θα σας επισκεφτώ. Ευχαριστώ πολύ και πάλι.

2^η Περίπτωση

(όπου Α συνεντευξιαστής και όπου Β συνεντευξιαζόμενος)

A: Καλησπέρα σας

B: Καλησπέρα σας

A: Θα ξεκινήσουμε με τις ερωτήσεις που αφορούν τα δημογραφικά στοιχεία

B: Ωραία είμαι έτοιμος, Ας ξεκινήσουμε

A: Πόσο χρονών είστε;

B: 45

A: Εργάζεστε ως μόνιμος, αναπληρωτής ή ωρομίσθιος;

B: Είμαι μόνιμος

A: Έχετε εργαστεί σε γενικά σχολεία;

B: Ναι για 25 χρόνια

A: Σε δομές ειδικής αγωγής έχετε εργαστεί;

B: Ναι, στο Ειδικό Ψυχαγωγικό Κέντρο Δημιουργικής Απασχόλησης ΑΜΕΑ.

A: Πόσα χρόνια εργάζεστε σε σχολεία ΕΝΕΕΓΥΛ

B: Συνολικά 5 χρόνια

A: Είστε απόφοιτος ΑΕΙ ή ΤΕΙ?

B: ΑΕΙ

A: Σε τι ειδικότητα;

B: Είμαι ηλεκτρολόγος

A: Έχετε κάνει κάποια μετεκπαίδευση σε κάποιο επιμορφωτικό πρόγραμμα ή σε κάποιο μεταπτυχιακό;

B: Ναι, έκανα ένα μεταπτυχιακό στην ειδική αγωγή

A: Ωραία θα περάσουμε στις ερωτήσεις της συνέντευξης που αφορούν άτομα με ΔΑΦ.

B: Βέβαια

A: Θα ήθελα την άποψή σας σχετικά με τα άτομα με ΔΑΦ. Πιστεύετε πως μπορούν να προφυλαχτούν από ατυχήματα και κινδύνους με εργαλεία που χρησιμοποιούν κατά την εργασία τους;

B: Μπορούν γιατί έχουν λάβει ειδική εκπαίδευση πάνω σε αυτά. Όλοι οι συνάδελφοι ο καθένας στο αντικείμενό του εκπαιδεύει τα παιδιά στον τρόπο που χρησιμοποιούν αντικείμενα για την εργασία τους.

A: Ένα βασικό χαρακτηριστικό των ατόμων με ΔΑΦ είναι η δυσκολία τους στην κοινωνική αλληλεπίδραση με τους άλλους, πιστεύετε πως μπορεί να επηρεάσει η δεξιότητα αυτή μια μελλοντική εργασία;

B: Σίγουρα επηρεάζει, σε όλες τις δουλειές έρχεσαι σε επαφή με συναδέλφους, προϊσταμένους, πελάτες κτλ. Η επικοινωνία είναι σημαντική στον τομέα της εργασίας και αυτό επηρεάζει την εξέλιξη της εργασίας του κάθε ατόμου.

A: Κατά την γνώμη σας τα άτομα με ΔΑΦ, πόσο μπορούν να έχουν αυτορρύθμιση στον συναισθηματικό τομέα;

B: Ανάλογα με την βοήθεια που έλαβαν από ειδικούς παιδαγωγούς και το σπίτι.

A: Τι συνέπειες μπορεί να έχει αυτό στην μελλοντική τους εργασία;

B: Αν δεν μπορούν να ρυθμίσουν μόνοι τους τον εαυτό τους, ίσως να μην μπορούν να διαχειριστούν μια δύσκολη μέρα στην δουλειά, που όλοι έχουμε κατά διαστήματα.

A: Κατά την γνώμη σας το εκπαιδευτικό πρόγραμμα που έχει το σχολείο ΕΝΕΕΓΥΛ, προωθεί τις δεξιότητες που χρειάζονται τα παιδιά με ΔΑΦ για μια πετυχημένη εργασιακή αποκατάσταση;

B: Αρκετές και κάνουν πολλή καλή προσπάθεια, όλο το προσωπικό.

A: Ποιες δεξιότητες που διδάσκονται στα ΕΝΕΕΓΥΛ θεωρείτε ως τις πιο σημαντικές, η κατάρτιση, των οποίων οδηγεί σε εργασιακή αποκατάσταση των νέων με ΔΑΦ;

B: Για να μπορέσει να δουλέψει πρέπει να είναι αυτόνομοι. Τα άλλα γίνονται με πολύ εκπαίδευση. Για παράδειγμα τώρα τελευταίως έμαθαν τα παιδιά πως λειτουργεί το κύκλωμα ενός θυροτηλέφωνου. Σε κάθε ειδικότητα λαμβάνουν όσο το δυνατόν καλύτερες δεξιότητες.

A: Θα προτείνατε κάποιες αλλαγές στα σχολεία ΕΝΕΕΓΥΛ μπορείτε να μας δώσετε κάποια παραδείγματα;

B: Στο ΕΝΕΕΓΥΛ που δουλεύω όλα τα παιδιά σπουδάζουν μαζί. Παιδιά με ΔΑΦ, κωφά, άλλα με προβλήματα όρασης. Θα ήταν καλύτερα τα τμήματα να χωρίζονταν ανάλογα με την πάθηση.

A: Γιατί πιστεύετε πως πρέπει να χωρίζονται τα τμήματα;

B: Το κάθε παιδί ανάλογα με την πάθησή του, πρέπει να εξασκηθεί σε διαφορετικά πράγματα. Δεν μπορώ σε ένα παιδί με προβλήματα όρασης να διδάξω με τον ίδιο τρόπο το μάθημα σε σχέση με ένα παιδί με ΔΑΦ, έχουν διαφορετικές ικανότητες.

A: Ποιες νομίζεται ότι είναι οι σημαντικότερες προκλήσεις που αντιμετωπίζουν τα άτομα με ΔΑΦ, σ ένα νέο εργασιακό περιβάλλον;

B: Ο ρατσισμός. Όλα τα άλλα λύνονται με την κατάλληλη υποστήριξη.

A: Σε ποιους εργασιακούς χώρους νομίζεται θα μπορούσαν να ενταχθούν πιο εύκολα τα άτομα με ΔΑΦ;

B: Επειδή είμαι και ηλεκτρολόγος, νομίζω με την ηλεκτρολογία

A: Γιατί την ηλεκτρολογία;

B: Είναι συγκεκριμένα τα πράγματα που πρέπει να μάθουν, είναι μοναχική δουλειά και δεν έχει πολύ φασαρία κατά την εργασία.

A: Πιστεύετε πως τα άτομα με ΔΑΦ, θα μπορούσαν να τα καταφέρουν σε χώρους εργασίας που είναι απαιτητικοί (απαιτούν υψηλές αντοχές για συνεχόμενη εργασία υπό πίεση) και απαιτήσεις για παραγωγικότητα σε ανταγωνιστικό περιβάλλον;

B: Νομίζω ότι θα τα καταφέρουν σε χώρους όπου υπάρχει ελεγχόμενη πίεση.

A: Τι εννοείτε ελεγχόμενη πίεση;

B: Τα άτομα με ΔΑΦ, έχουν τις αντοχές να ολοκληρώσουν μια εργασία, αν τους δοθεί να διεκπεραιώσουν μια εργασία για παράδειγμα μέσα σε ένα χρονικό διάστημα, νομίζω πως θα τα καταφέρουν.

A: Ποια πιστεύετε πως είναι η κατάσταση στην Ελλάδα όσον αφορά την εργασιακή ένταξη των ατόμων με ΔΑΦ;

B: Υπάρχουν μερικά προγράμματα στον ΟΑΕΔ αλλά γενικά είναι πολύ δύσκολο να βρουν δουλειά. Δεν είναι ακόμη έτοιμη η πολιτεία να εντάξει στην εργασία τους άτομα με ΔΑΦ, έχουμε προκαταλήψεις απέναντι σε αυτό τον πληθυσμό.

A: Σας ευχαριστώ πολύ για το χρόνο σας.

B: Εγώ ευχαριστώ. Ελπίζω να σας βοήθησα.

A: Ήταν σημαντική η συζήτησή μας.

B: Καλή επιτυχία στην διπλωματική σας.

A: Ευχαριστώ πολύ.